

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВНИЧИХ НАУК**

Кафедра кримінального та кримінального процесуального права

Магістерська робота

освітній ступінь – магістр

на тему: **«РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ БУРШТИНУ»**

«INVESTIGATION OF ILLEGAL AMBER MINING»

Виконав:

Студент 2 курсу

магістерської програми «Право»

Спеціальності

081 Право

Миронов Денис Володимирович

d.myronov@ukma.edu.ua

Керівник:

Удовенко Жанна Володимирівна

Доцент кафедри кримінального та

кримінального процесуального права

кандидат юридичних наук, доцент

Рецензент _____

Магістерська робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« » _____ 2022 р.

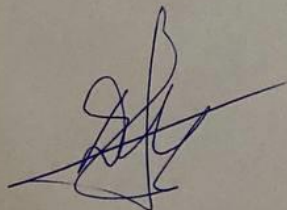
Київ-2022

Декларація академічної доброчесності

Я, Миронов Денис Володимирович, студент
2 року навчання магістерської програми за
спеціальністю «Право» ФПВН НаУКМА
підтверджую так:

- написана мною магістерська робота на тему
«Розслідування незаконного видобування буритингу»
відповідає вимогам академічної доброчесності та
не містить порушень, передбачених п.3.1. Положення
про академічну доброчесність здобувачів освіти
у НаУКМА, зі змістом якого я ознайомлений.

17.06.2022

Миронов Д.В.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ БУРШТИНУ.....	8
1.1 Історична ретроспектива незаконного видобування бурштину.....	8
1.2 Криміналістична характеристика незаконного видобування бурштину, зміст її окремих елементів.....	14
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ БУРШТИНУ.....	30
2.1 Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, що розслідується за фактом незаконного видобування бурштину.....	30
2.2 Типові слідчі ситуації та програми дій слідчого з їх вирішення	42
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПОДАЛЬШОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ БУРШТИНУ.....	52
3.1 Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій.....	52
3.2 Шляхи удосконалення досудового розслідування незаконного видобування бурштину.....	74
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	85

ВСТУП

Протягом останніх років наша країна охоплена війною. Наразі, у зв'язку із злочинним, повномасштабним вторгненням РФ, триває найбільш активна її фаза, як наслідок країна вимушена працювати на військово-промисловий комплекс з усіх сил, що вимагає надзвичайних фінансових та людських ресурсів. Вже багато років на півночі країни безуспішно тривають, так звані, «бурштинові війни».

Основним проявом яких є незаконне видобування бурштину та в подальшому його нелегальне вивезення закордон або ж обіг у тіні, що значною мірою завдає збитків державному бюджету країни, який в даний момент, як ніколи потребує дотацій.

Видобування та продаж бурштину є значним джерелом фінансування бюджету. Зараз як ніколи існує потреба у тому, аби кожна галузь працювала на благо Батьківщини, як наслідок існує потреба боротьби з незаконним видобуванням бурштину. Кожна з цих «воєн» нещадно б'є по нашій країні, забираючи життя людей на сході, «безцінний дар» природи на півночі.

Основний тягар боротьби на війні з РФ лягає на плечі військових та всіх свідомих, небайдужих громадян. Тягар боротьби з незаконним видобуванням бурштину повинен лягти на плечі правоохоронців та юристів, яким не байдужа доля нашої країни, аби виробити дієві способи боротьби з незаконним видобуванням бурштину на теренах нашої держави, який щодня завдає матеріального збитку співмірного з матеріальними витратами ведення бойових дій.

Дослідницьке питання даної роботи полягає у вивченні інформації, щодо елементів криміналістичної характеристики незаконного видобування бурштину, основним способів, дій та тактик, спрямованих на розслідування цього кримінального правопорушення.

Цей вид злочинності є надзвичайно локальним. На щастя, його розповсюдження не охоплює територію всієї країни, проте його концентрація в окремих регіонах (областях), на жаль, є дуже невтішною. Вважаємо, що частина

нації, яка проживає на цій території «загрузла» в злочинному способі життя, більшість навіть не за свідомими бажанням. Виходячи з вищезазначеного, дана тема є **актуальною та значимою** для дослідження і потребує не тільки дослідження, а й якнайшвидшого реагування та розробки дієвих заходів задля вирішення цієї проблеми.

Підтвердженням актуальності є й той факт, що Кримінальний кодекс України (далі – КК України) у грудні 2019 року було доповнено статтею 240¹, яка, нарешті, максимально точно криміналізувала таке незаконне діяння, як: «Незаконне видобування бурштину». На жаль, лише після більш, ніж 20 років безцеремонного «деребану» законодавець дійшов до цього.

Вагомий внесок серед науковців у дослідження проблеми внесли такі вчені: В. П. Берназ, А. В. Іщенко, В. А. Журавель, Н. І. Клименко, І. І. Когутич, В. О. Коновалова, Є. Д. Лук'янчиков, О. В. Одерій, М. І. Панов, М. А. Погорецький, В. В. Сілко, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалова, Ж. В. Удовенко, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, С. А. Вязмікін, Г. В. Завгородня та інші. Особливий вклад в розвитку кримінальних досліджень зробили В. В. Сілко та А. О. Вірт, криміналістичних – С. Б. Гавриш, В. О. Коновалова, М. В. Салтевський.

Об'єктом дослідження виступають процесуальні відносини, що складаються під час досудового розслідування незаконного видобування корисних копалин, зокрема, бурштину.

Предметом дослідження є розслідування незаконного видобування бурштину.

Метою дослідження є формування висновків, думок, щодо наступного: які типові ознаки криміналістичної характеристики притаманні цьому злочину, які елементи складу злочину потребують особливого дослідження задля формування картини для проведення слідчих (розшукових) дій, які превентивні дії можуть бути вчинені аби запобігти вчиненню кримінального правопорушення, передбаченого статтею 240¹ КК України; які слідчі, процесуальні дії можуть бути вчинені задля швидкого та оперативного

розслідування обставин кримінального провадження, які тактики та методики слід використовувати аби запобігти вчиненню нових епізодів, пов'язаних з незаконним видобуванням бурштину та розслідуванню епізодів, що вже мали місце бути. Маємо на меті розробити певні рекомендації з питання розслідування незаконного видобування бурштину задля його поліпшення та підвищення результативності. Наслідком цього може стати зменшення шкоди, що завдається таким злочином, а в подальшому і превенція такого злочину.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких *задач*:

- 1) надати історичну ретроспективу незаконного видобування бурштину;
- 2) визначити та охарактеризувати криміналістичну характеристику незаконного видобування бурштин та зміст її окремих елементів;
- 3) встановити обставини, що підлягають доказування у кримінальному провадженні, що розслідується за фактом незаконного видобування бурштину;
- 4) виокремити типові слідчі ситуації та сформулювати напрями їх вирішення під час розслідування незаконного видобування бурштину;
- 5) розкрити особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) під час незаконного видобування бурштину;
- 6) сформулювати шляхи удосконалення досудового розслідування за фактом незаконного видобування бурштину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДБР – Державне бюро розслідувань;

ДВБ НП України – Департамент внутрішньої безпеки Національної поліції України;

ВАКС – Вищий антикорупційний суд;

ЄДРСР – Єдиний державний реєстр судових рішень;

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань;

ЗУ – Закон України;

КК – Кримінальний кодекс України;

ККС ВС – Касаційний кримінальний суд Верховного суду;

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України;

МВС – Міністерство внутрішніх справ;

НАБ України – Національне антикорупційне бюро України;

НПУ – Національна поліція України;

НПА – нормативно-правовий акт;

п. – пункт;

СБУ – Служба безпеки України;

ст. – стаття;

ч. – частина.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ БУРШТИНУ

1.1 Історична ретроспектива незаконного видобування бурштину

Екологічна безпека є одним із важливих складових рівнів безпеки держави та суспільства. Питання її охорони є одним з ключових завдань діяльності держави.

Враховуючи досвід останніх років, світ, а особливо Україна зрозуміли, що не слід нехтувати таким поняттям як екологія та екологічна безпека.

Національне законодавство, що регулює питання охорони екології є доволі широким, регулює різні питання та дотичні галузі, проте кінцевою метою кожного нормативно-правового акта, яка простежується між рядків - є охорона навколишнього середовища.

Можна вважати, що, кожен нормативно-правовий акт є втіленням норм Конституції України, які як відомо, є нормами прямої дії, і в якій йдеться про наступне:

«Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією» [1].

Вказане свідчить про те, що саме люди, громадяни України володіють правами на використання природних ресурсів, які є елементами екології, проте саме держава через відповідні органи покликана охороняти ці елементи від можливих неправомірних дій «користувачів».

Основним профільним законом, який покликаний підтримувати належний рівень екологічної безпеки є Закон України (далі – ЗУ) "Про охорону навколишнього природного середовища".

На основі цього закону було розроблено нормативно-правові акти, які покликані більш детально та точково регулювати відносини у сфері природокористування, відповідно до об'єкта екології, користування яким відбувається.

Статтею (далі – ст.) 2 цього Закону передбачено, що: «відносини у галузі охорони навколишнього природного середовища в Україні регулюються: також земельним, водним, лісовим законодавством, законодавством про надра, про охорону атмосферного повітря, про охорону і використання рослинного і тваринного світу та іншим спеціальним законодавством» [2].

Кожен із цих актів містить алгоритм та процедуру користування відповідними ресурсами, проте, на жаль, ситуація в країні є такою, що часто такими вимогами нехтують.

Оскільки тема роботи є дотичною до питання використання надр – зосередилась саме на злочинах, що стосуються сфери використання надр. Варто зазначити, що злочини у сфері використання надр посідають значну нішу, а саме: «злочини в сфері охорони надр складають понад 18,6% всієї екологічної злочинності України» [3, с. 3].

Цілком логічно, що такі дії є криміналізованими, оскільки несуть значну шкоду. Більше того серед усіх надр, законодавцем виділено в окремий склад злочину саме незаконне видобування бурштину. Вказане пояснюється тим, що незаконне видобування бурштину несе найбільше збитків (з огляду на масштаб незаконного видобування) та той факт, що таке явище є майже неконтрольованим або ж контроль є неефективним.

За даними інтернет-видавництва Texty.org.ua площа, яка уражена (пошкоджена) від незаконного видобування бурштину на території України – приблизно в 5000 гектарів. [4]

Абсолютно логічно, що вчинення такого злочину є локальним явищем і напряму залежить від місць покладів бурштину.

За даними цього ж ресурсу, який в свою чергу керувався судовими рішеннями з Єдиного державного реєстру судових рішень (далі – ЄДРСР), такими місцевостями є:

«Епіцентром нелегального видобутку бурштину є Рівненська область; у Житомирській нелегали копають менше. У Волинській області, де також є поклади бурштину, протягом останніх років нелегальний видобуток майже припинився. Зрідка в останні роки фіксуються факти нелегального видобутку на Київщині» [4].

Основними причинами незаконного видобування, як правило, є:

- «великий відсоток безробіття, що зумовлено відсутністю як робочих місць, так і низькою заробітною платою;
- низький соціальний статус сіл та селищ;
- легкодоступність покладів бурштину, що зумовлене їх неглибоким заляганням;
- неврегульованість законодавства про охорону надр;
- неефективна протидія незаконному видобутку та обігу бурштину в державі з боку посадових осіб;
- корупція та безконтрольність при оформленні дозволів на видобування бурштину, відсутність контролю за цільовим використанням земель;
- корупція на митниці, що зумовлює величезну контрабанду бурштину, що видобуто в Україні;
- відсутність «екологічної культури», яка проявляється у низькій екологічній свідомості жителів населених пунктів, поблизу яких ведеться незаконне видобування бурштину» [5, с. 71-72].

Сукупність таких причин негативно впливає на екологічну та криміногенну ситуацію в регіонах.

Незаконне видобування бурштину довгий час перебувало у тіні кримінального закону. Законодавцем значний період не було чітко виокремлено в окремий склад злочину незаконне видобування бурштину, що породжує значну

кількість питань, адже протиправна діяльність «чорних копачів» щодо незаконного видобування бурштину ніколи не була таємницею та завжди була темою обговорення для пересічних громадян, особливо це стосується жителів північних областей нашої країни.

ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин» від 19 грудня 2019 року КК України було доповнено ст. 240¹, якою було виокремлено в окремий склад злочину та передбачено кримінальне покарання за: «Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину» [6; 7].

Вважаємо, що реальний стан речей у нашій країні у питанні незаконного видобування бурштину давно потребував таких нововведень. Незаконне видобування бурштину триває багато років, чим було заподіяно значну матеріальну шкоду Україні та Українському народові, адже згідно частини (далі – ч.) 1 ст. 324 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України): «Земля, її надра та інші природні ресурси є об'єктами права власності Українського народу»[8]. У ч. 3 цієї статті зазначено, що: «Кожен громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності Українського народу відповідно до закону» [8].

До доповнення КК України ст. 240¹, якою чітко виокремлено та передбачено покарання за незаконне видобування бурштину, особи, які незаконно видобували бурштин вчиняли кримінальне правопорушення, передбачене ст. 240 КК України, а саме: такими своїми діями вони порушували правила, щодо охорони або використання надр.

На жаль, довгий період на таке грубе порушення права власності Українського народу заплющували очі правоохоронні органи та судова система України, більше того це питання обходили стороною і представниками наукового, правничого бомонду.

Значний вклад в розвиток цього питання було зроблено аспірантом Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка

В. В. Сташиса НАПрН України Владленом Владленовичем Сілко. Питанню незаконного видобування бурштину молодий науковець присвятив значну кількість своїх наукових праць. В одній із своїх праць, метою якої є розкриття поняття: «Предмет злочинного посягання як елемент криміналістичної характеристики незаконного видобутку бурштину» автор, опираючись на статистичні дані, отримані з інформаційного листа від Державного сховища дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України, зазначив про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень за ст. 240 КК України.

«За даними прокуратури Рівненської, Житомирської та Волинської області, зареєстровано кримінальних правопорушень за ст. 240 КК України: у 2014 р. – 244; у 2015 р. – 366; у 2016 р. – 270; за січень – червень 2017 р. – 142. Із них винесено підозру особам: у 2014 р. – 108; у 2015 р. – 135; у 2016 р. – 80; за січень – червень 2017 р. – 41; обвинувальний акт: у 2014 р. – 100; у 2015 р. – 98; у 2016 р. – 136; за січень – червень 2017 р. – 38. Вчинено злочинів групою осіб: у 2014 р. – 52; у 2015 р. – 40; у 2016 р. – 39; за січень – червень 2017 р. – 15. За період 2000–2015 р.р. до Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України (далі – Держсховище), що здійснює тимчасове відповідальне зберігання арештованого майна у вигляді дорогоцінного металу та дорогоцінного каміння, було передано 2 898,4 кг бурштину. Держсховище здійснює тимчасове відповідальне зберігання арештованого майна у вигляді дорогоцінного металу та дорогоцінного каміння, у тому числі бурштину, з 2013 р. відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України» від 19 листопада 2012 р. №1104. Станом на 4 грудня 2015 р. у Держсховищі знаходиться 355,2 кг бурштину, який був переданий органами, що здійснили вилучення, та зарахований до Держсховища; ще 9 357,9 кг. знаходиться на тимчасовому відповідальному зберіганні» [9, с. 192; 10].

Після доповнення КК України ст. 240¹, проаналізувавши судову практику, вдалось встановити, що до кримінальної відповідальності було притягнуто близько 200 осіб. За майже чотири роки ухвалено лише 165 обвинувальних вироків при такому темпі нанесення збитків державі та екології. [11]

Реальний обсяг незаконного видобування бурштину невідомий, але є підставі вважати, що він є значним з огляду на частоту таких епізодів. Як зазначає экс-заступник міністра екології та природних ресурсів України Світлана Коломієць: «Обсяги видобутку бурштину величезні. Навіть за найскромнішими підрахунками вони сягають від 120 до 300 тон на рік. Справжню цифру не знає ніхто. Приблизний загальний річний дохід на цьому ринку складає до 300 мільйонів доларів. Це величезна спокуса для нелегалів.

Офіційно дозволи на видобуток мають тільки шість компаній: дві приватних, а також чотири державних підприємства, які протягом останнього часу не працюють через банкрутство чи бюрократичні проблеми» [12].

Вказане підтверджується доволі свіжими даними, про які зазначає Я. В. Пустовойтова у своїй праці, що присвячена окремим аспектам обшуку під час розслідування незаконного видобування бурштину. Автор зазначає: «Україна посідає друге місце у світі за запасами бурштину-сукциніту. Водночас у цьому році внесено відомості до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань лише про 73 кримінальних правопорушення за фактами незаконного видобування бурштину, а закінчено з обвинувальним актом тільки 3 провадження» [13, с.54]. Мова йде про 2021 рік, коли вже як майже 4 роки функціонує нове законодавство, спрямоване на боротьбу з цим явищем.

Більше того, якщо вести мову про видобування бурштину з відповідним дозволом на це, проте у непередбачений спосіб або з перевищенням квоти видобування, – такі дії також утворюють склад злочину, проте їх викриття є майже неможливим, оскільки, як правило, такий злочин вчиняється за участі службових осіб - як наслідок є ускладненим процес притягнення винних осіб до відповідальності, а також відшкодування завданої шкоди.

Окрім матеріальних збитків державі та українському народові це завдає серйозної шкоди екології. Це підтверджується висловом еколога правозахисної організації «Екологія, право, людина» Петром Тестовим. Він зазначає, що: «Наразі стрімко знищуються лісові насадження та надра, для відновлення яких знадобляться десятиліття. Є такі землі, де вже взагалі не можна проводити жодного видобутку, навіть легального, а не те що нелегального, оскільки популяція і біорізноманіття в таких лісах з'явиться тепер не раніше, ніж за сто років» [12].

Щодо впливу на криміногенну ситуацію. Вважаємо, що такий стан речей сприяє росту криміногенної ситуації в цих регіонах та й в цілому на території всієї України. Не є проблемою знаходження методик видобування бурштину на теренах інтернету та необхідного обладнання для здійснення цього злочину.

Цей злочин вважається не складним в аспекті готування, адже для його вчинення необхідний певний перелік речей, які є побутовими товарами та знаходяться у вільному доступі. Окрім цього, до 2019 року покарання, передбачене КК України за незаконне видобування бурштину також не ставало перешкодою для «чорних копачів».

1.2 Криміналістична характеристика незаконного видобування бурштину, зміст її окремих елементів

Поняття «криміналістична характеристика» тлумачилось і було розкрито в значній кількості правничих наукових праць. Незважаючи на це, особливо важливо дослідити це поняття з призми розкриття криміналістичної характеристики злочину (незаконного видобування бурштину).

Що собою являє криміналістична характеристика та у чому її цінність для процесу викриття злочину та доведення цього процесу до логічного, визначеного законом висновку – формуванням достатньої доказової бази для складання обвинувального акта, і доведення судом вини обвинуваченого, призначення справедливого покарання за вчинений злочин ?

Отже, криміналістичній характеристиці було надано значну кількість дефініцій. Особливо нам імponує визначення, яке надав цьому поняттю П. В. Берназ. Поняття криміналістичної характеристики визначено, як: «Взаємопов'язана сукупність індивідуальних особливостей певної категорії злочинів, що характеризують обстановку, спосіб і механізм вчинення та приховування злочину, осіб злочинця і потерпілого та має значення для виявлення, розкриття та розслідування злочину. Криміналістична характеристика злочину в слідчій діяльності використовується як інструмент для висунення слідчих версій та формування обставин, які підлягають встановленню» [14, с. 35].

Досліджуючи питання криміналістичної характеристики Г. І. Резнікова посилається на визначення, яке було надано В. А. Журавлем, який вважає: «для

створення окремої методики розслідування певного злочину необхідно визначити певну сукупність ознак, які притаманні та типові для цього злочину, аби мати можливість створити окрему методику, відмінну від інших, зі своєю криміналістичною характеристикою, типовими слідчими версіями та ситуаціями, вектором необхідних дій слідчого»[15, с. 50; 16, с. 122-123].

Науковець привів слушну думку, що: «криміналістичну характеристику певного злочину можна трактувати, як інформаційну модель, дорожню мапу, що відбиває якісно-кількісні показники ретроспективної спрямованості про типові ознаки, що притаманні певному масиву злочинів, а також специфічні, які дозволяють відрізнити їх від інших груп злочинів. Система елементів криміналістичної характеристики впливає на: вирішення загальних питань досудового слідства; висунення версій; визначення напрямів розслідування; формування алгоритму дій слідчого; прогнозування можливої доказової поведінки злочинця; розробку системи типових версій тощо» [15, с. 61; 16, с. 156].

Імпонує думка В. Ю. Шепітька який зазначив, що: «Криміналістична характеристика злочинів є системою відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів цього виду, яка відтворює закономірні зв'язки між ними і слугує побудові та перевірці слідчих версій у розслідуванні конкретних злочинів» [15, с. 61].

Щодо, власне, криміналістичної характеристики злочину, передбаченого ст. 240¹ КК України, то вона включає такі елементи:

- предмет злочину;
- спосіб вчинення злочину;
- час, місце та обстановка вчинення злочину;
- типові сліди злочину(вид і характер слідів);
- особа злочинця» [17, с. 502].

Слід розпочати з *предмету злочину*. Предметом злочину за диспозицією цієї статті є бурштин. Бурштинові поклади є частиною надр України, відповідно

до Конституції України, а саме ст. 13 Основного Закону України – «Земля, її надра є власністю українського народу» [1].

Питанню «предмету злочину» приділено увагу високоповажними науковцями такими як: А. А. Музика та Є. В. Лащук. У своїй праці вони дають наступне визначення: «Предметом злочину є матеріальні цінності, що фіксуються органами чуття людини або спеціальними технічними засобами. Предмет злочину є складовою об'єкта злочину та нерозривно пов'язаний із суспільними відносинами, які охороняються кримінальним законом, і яким завдано істотної шкоди чи створюється загроза її заподіяння. Предмет злочину пов'язаний з метою злочинця певним чином на нього вплинути. Тобто, як правило, злочинець не просто на нього впливає, а з приводу (стосовно) саме цього предмета вчиняє злочин» [18, с. 110].

Згідно зі ст. 1 Кодексу України «Про надра», «надра - це частина земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння» [19].

Їх видобування потребує спеціального дозволу. Вказане стосується і бурштинових покладів. Дозвіл на їх видобування передбачений статтею 15 Кодексу України «Про надра», де зазначається, що: «спеціальний дозвіл на геологічне вивчення бурштиноносних надр, у тому числі дослідно-промислово розробку родовищ з подальшим видобуванням бурштину (промисловою розробкою родовищ), надається строком на п'ять років» [19].

Більш детально визначення бурштину надано в Інструкції з застосування Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр до родовищ бурштину, де надано дефініцію: «бурштин – збірний термін, що об'єднує різновиди викопних смол, придатних для використання в ювелірно-виробній, хімічній, фармацевтичній та інших галузях виробництва» [20].

У своїй праці «Предмет злочинного посягання як елемент криміналістичної характеристики незаконного видобування бурштину» В. В. Сілко використовує напрацювання українських геологів, а саме: О. А. Вишневського, С. В. Кушніра, якими було видано наукову працю

«Бурштин України. Записки Українського мінералогічного товариства», де вони зазначають наступне:

«Бурштин (сукциніт) належить до тих об'єктів, які мають різноманітні форми, колір, ступень прозорості, що викликає складнощі ідентифікації, відмежування від інших об'єктів якщо не залучати спеціаліста або експерта-геммолога. Ідентифікаційні ознак бурштину (сукциніту) можна поділити: за кольором, ступенем прозорості, фракцією (вагою), формою, люмінесценцією, інклюзом. За кольором: забарвлення прозорих різновидів – лимонно-жовтий, жовто-солом'яний, блідожовтий, жовточервоний різних відтінків, жовто-зелений; забарвлення непрозорих різновидів – лимонно-жовтий, білий, коричневий, сірий, червонокоричневий, оранжевий, червоно-бурий. Трапляються й сині та унікальні світло-зелені бурштини (характерні для Клесівсько-Пержанської зони). За ступенем прозорості: «прозорий різних відтінків жовтого кольору та безбарвний; димчастий – злегка мутнуватий, місцями прозорий; бастард – середньої прозорості жовтого кольору з темними відтінком і чорними плямами; кістяний – непрозорий, кольору слонової кістки, м'який; пінистий – непрозорий, пористий, світлий, нагадує піну, що застигла». За фракцією (вагою): середні лінійні розміри шматків поліського та дніпровського бурштину від 1 до 10 см, маса до кількох сотень грамів. Великі індивіди, масою 0,5 кг і більше, є вкрай рідкісними. За формою бурштин дуже різноманітний. Переважно це витягнуті та сплюснені шматки з нерівною кавернозною поверхнею, кутасті, інколи – заокруглені або овальні індивіди, які мають багатоплощину оолітово-шкарлупувату будову» [21, с. 129; 9, с. 201].

Фактично, предметом у цьому складі злочину є бурштин, а також похідні від нього елементи такі як: розсип бурштину та бурштинова руда, про що зазначається в Розділі 3 Інструкції із застосування Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр до родовищ бурштину [20].

Спосіб вчинення злочину – певна сукупність дій, яка проявляється у проведенні маніпуляцій з бурштиновими породами, а саме згідно диспозиції ст. 240¹ КК України ці дії полягають у незаконному:

- «Видобуванні.
- Збут.
- Придбанні.
- Передачі.
- Пересиланні.
- Зберіганні.
- Переробці бурштину, законність походження якого не підтверджується відповідними документами» [6].

Оскільки предметом цієї роботи є розслідування незаконного видобування бурштину – увага буде приділена саме цьому способу вчинення злочину.

Питанню способів підготовки та вчиненню цього злочину приділено найбільшу увагу, що пов'язується із значною кількістю можливих варіацій способів добування та залежно від обстановки, що склалась у час вчинення злочину.

Цілком зрозуміло, що вчинення цього злочину можливо лише шляхом дії, а не бездіяльності, цей злочин є умисним, а отже необхідно вчинити активну дію, яка спрямована на отримання (видобування) бурштину чи його елементів.

В процесі написання роботи звернули увагу на публікацію начальника управління протидії злочинності у сфері економіки МВС України в Житомирській області С. А. Вязмікіна, який присвятив увагу такому питанню як: «способи учинення незаконного видобування бурштину-сирцю». У вказаній статті він зазначає наступне: «До підготовки незаконного видобування корисних копалин слід віднести активні дії, спрямовані на забезпечення можливості виконання задуманого злочину, такі як: визначення предмета посягання; підбір місця скоєння злочину; підбір співучасників та розподіл між ними ролей; підбір знарядь учинення злочину та перевірка їх технічної готовності; підкуп працівників, що здійснюють державний контроль та нагляд за використанням і охороною надр, представників органів місцевої влади» [22, с. 34].

Автор виділяє два способи видобування бурштину: простий і складний.

Простий: Той спосіб, який не потребує спеціального обладнання, а використовуються прості побутові речі. С. А. Вязмікін відносить до таких: «кирки, лопати, металевих тичок, компресора, лебідки тощо» [22, с. 35].

Складний: Злочинці використовують складне та спеціальне устаткування, на мою думку, за таких умови повинна діяти злочинна група, адже для видобування таким способом необхідна значна група осіб. «Складним вважається спосіб з використанням: складних механізмів, зокрема: технологічних установок (бурове устаткування, мотопомпи, електричні

насоси тощо), спеціальної техніки (бульдозерів, екскаваторів, гужового транспорту тощо)» [22, с. 35].

Окрім цього, автор зазначає, що існує відкритий та закритий способи видобування бурштину. «Під відкритим способом незаконного видобування корисних копалин розуміють вилучення їх з верхніх пластів залягання (з кар'єрів, з копалень). Підземний спосіб незаконного видобування корисних копалин вказує на вилучення їх з родовищ, крім з поверхні землі, шляхом викачування, побудови шахт, копалень» [22, с. 35].

Цікавою видається теза, щодо небезпечного способу видобування, шляхом підриву з використанням вибухонебезпечних матеріалів.[22, с. 35] На нашу думку, видобування таким способом тягне за собою обтяжуючу ознаку, передбачену пунктом (далі – п.) 12 ч. 1 ст. 67 КК України, як вчинення злочину загальнонебезпечним шляхом. Досліджуючи судову практику, виявили, що в більшості випадків використовувалась кустарне обладнання.

Більш деталізовано виділяють наступні способи, які можна класифікувати на умовно три групи:

- «1) механічний;
- 2) гідравлічний;
- 3) гідромеханічний.

Механічний спосіб охоплює механічну розробку масиву ґрунту у відкритому кар'єрі. Такий спосіб видобування бурштину спрямований на розкриття продуктивного шару ґрунту, екскаваційні роботи, відділення бурштину від породи шляхом миття. Зазвичай злочинці здійснюють добування таким способом, використовуючи прості знаряддя (лопату, кирку та інші примітивні пристрої) у тих місцях, де бурштин залягає неглибоко, – від 20 сантиметрів до кількох метрів. Означений спосіб небезпечний. Часто місцеві жителі копають ями глибиною понад п'ять метрів, прибуває вода і часто виникають ґрунтові зсуви. Трапляються випадки видобування бурштину на власній або орендованій земельній ділянці з використанням самохідних землерийних машин, бульдозерів та іншої техніки. Так, траплялося, коли місцеві

жителі отримували дозвіл на копання ставка чи інші земельні роботи, маючи на меті здійснювати незаконне видобування бурштину.

Гідравлічний спосіб здійснюється розмиванням продуктивного шару ґрунту струменем високого тиску та виносу бурштину на поверхню родовища гідравлічними потоками. Часто використовується для промислового видобутку.

Найбільш поширений спосіб самовільного видобутку – гідромеханічний. Такий спосіб призводить до зубожіння, псування родовищ, спричиняє негативні екологічні наслідки, а також призводить до зменшення кондиційного вмісту сортового бурштину в бурштиновміщувальному шарі, що, своєю чергою, спричиняє втрату промислового значення цих родовищ.

Окреслений спосіб незаконного видобутку полягає у тому, що злочинці опускають пожежні рукави помпи у канал із водою або ставок. Вода подається під великим тиском, що вимиває землю на 6–9-метрову глибину. Бурштин легший за воду, тому спливає на поверхню. Його виловлюють сіткою або сачком. Беруть лише той, що має цінність для ювелірів, інше залишають. Якщо вода біліє, це означає, що сягнули глини, яка лежить під покладами бурштину. Щільність покладів бурштину нерівномірна, від 5–10 до 150 грамів на кубометр породи. Ями після таких процедур злочинці не загортають, вони швидко заповнюються ґрунтовими водами. Цей спосіб супроводжується виносом мінерального ґрунту на поверхню родовища, не забезпечує повне вилучення бурштину з родовищ, призводить до зміни структури ґрунтів, утворення пустот і відповідно здійснює негативний техногенно-екологічний вплив на навколишнє середовище» [23, с. 276-278].

На висвітлення описаних способів, наводимо приклади із судової практики:

Вироком Дубровицького районного суду Рівненської області особу було визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ст. 240¹ КК України з тих причин, що:

«08 травня 2020 року в період часу з 14 год. по 15 год. 40 хв. на полі, поблизу с. Мочулище Дубровицького району Рівненської області ОСОБА_1, порушуючи вимоги ст. 19 Кодексу України про надра, самовільно, без отримання спеціального

дозволу (ліцензії) на користування надрами, без акту, що засвідчує гірничий відвід, без оформлення в установленому порядку документів, що посвідчують право на земельну ділянку, **за допомогою мотопомпи кустарного виробництва, обладнаної двигуном внутрішнього згорання і призначеної для подачі води під тиском та обладнання до неї, шляхом гідророзмиву ґрунту**, здійснив видобування каміння бурштину-сирцю, який відповідно до Закону України "Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними" від 18.11.97 року та постанови Кабінету Міністрів України N 827 від 12.12.94 року "Про затвердження переліку корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення", відноситься до корисних копалин загальнодержавного значення і є дорогоцінним камінням органогенного утворення. Так, ОСОБА_1 незаконно видобув каміння бурштину, після чого о 15 год. 40 хв. 08 травня 2020 року його злочинна діяльність була припинена працівниками правоохоронних органів» [24].

Ще одним яскравим прикладом використання вказаного обладнання є Вирок Зарічненського районного суду Рівненської області від 23.02.2021 року. Цитуємо:

«12.11.2020 року приблизно о 00:40 год., ОСОБА_1, спільно із ОСОБА_2 діючи за попередньою змовою групою осіб, з корисливих мотивів, прибули на автомобілі марки "УАЗ 4562" державний номер НОМЕР_1, який перебуває в користуванні ОСОБА_2, до місця систематичного незаконного видобутку бурштину, яке знаходиться на землях сільськогосподарського призначення на відстані приблизно 5 км., на південний захід від с. Олександрове Вараського (Зарічненського) району Рівненської області, де уже перебували заздалегідь підготовлені ними знаряддя кустарного виробництва для незаконного видобутку бурштину-сирцю, методом гідророзмиву ґрунту, а саме: помпа кустарного виготовлення, обладнана двигуном внутрішнього згорання "Mercedes Benz", а також два пожежні рукави діаметром 150 мм., два пожежні рукави діаметром 100 мм., чотири пожежні рукав діаметром 75 мм., п'ять металевих труб, шрайбер з противісом та одне металеве кріплення, маючи на меті з'ясувати наявність на вказаному місці обсяг покладів бурштину з метою визначення доцільності подальшого його видобутку групою» [25].

Останній, наведений Вирок винесено зовсім нещодавно, як бачимо, незважаючи на посилення покарання, незаконне видобування продовжується старими схемами та добре вивченим кустарним приладдям.

Щодо дефініції поняття «обстановка вчинення злочину» імпонує визначення, яке використала О. О. Маслова у своїй праці «Обстановка вчинення злочину в кримінальному праві України». Визначення було надано професором М.І. Пановим, який зазначає: «обстановка – створює умови для вчинення злочину, полегшує і певною мірою провокує його або ж навпаки ускладнює.

Злочинець обирає певний варіант поведінки залежно від конкретної обстановки, що склалась» [26, с. 149].

Слушною вважаємо також думку О. О. Дудорова, М. І. Хавронюка, які дають визначення: «обстановка – це сукупність передбачених законом або таких, що впливають із нього, обставин, які становлять собою зовнішнє оточення кримінального правопорушення і характеризуються наявністю людей або певних подій» [27, с. 183].

Вважаємо, що таке тлумачення найбільш повно описує «Обстановку вчинення злочину», адже злочинець, особливо щодо злочинів проти довкілля не зможе особливо впливати на обстановку. Він може вчинити цей злочин лише в місцях, де наявні поклади бурштину. Видобування бурштину легше проводити в світлу пори доби, аби легше виявляти предмет злочинного посягання. Можемо припустити, що навряд чи, злочинець буде проводити свою діяльність у людних місцях, де високий ризик його виявлення, проте це можна трактувати і з іншого боку. Не є новиною, що чиновники, правоохоронці, прикордонники часто є співучасниками цього злочину, які «заплющують очі» на скоєне через корупційну складову. Така обставина сприяє вчиненню цього злочину в будь-який період доби, в будь-якій місцевості (з урахуванням наявності на цій місцевості покладів).

Щодо слідової картини. Це питання є гарно описаним Г. В. Завгородньою, яка у своїй праці навела перелік слідів, які характерні для цього злочину. Авторка зазначає, що: «Найчастіше залишаються сліди засобів вчинення злочинного правопорушення (залежно від способу та предмету протиправного посягання: сліди від використання знарядь, інструментів, вибухових речовин та механізмів, засобів, упаковки обробки, переробки). Дуже поширені сліди-відображення порушень встановленого порядку та правил використання надр, як правило, містяться у документах (порушення порядку користування надрами: з відхиленням від умов, вказаних у дозволі; з дозволом, який не є чинним або без такого дозволу). Також часто зустрічаються сліди від транспортних засобів (автомобіль, бульдозер, екскаватор, тощо.), що дозволяють встановити модель

транспортного засобу, напрямок руху, тощо., сліди людини: сліди рук, ніг, зубів, особистих речей (одяг, взуття, спорядження), сліди злочинців: сліди куріння, предмети гігієни, що дозволяють встановити причетність певної особи до вчинення злочину» [28, с. 203].

Як зазначається, у ст. 18 КК України, – «Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність» [6]. Відповідно до ст. 22 КК України за злочин, передбачений ст. 240¹ КК України кримінальна відповідальність настає з 16 років, за загальним правилом.

Вбачаємо за доцільне зазначити про особливого суб'єкта, яким може бути вчинено цей злочин та передбачено окрему диспозицію ст. 240¹ КК України, а саме: ч. 3 ст. 240¹ КК України передбачає окреме покарання за дії, передбачені ч. 1 цієї статті, які були вчинені службовою особою з використанням свого службового становища.

Вважаємо, що законодавцем правильно виокремлено таку додаткову кваліфікуючу ознаку, оскільки вчинення цього злочину під виглядом легального добування або ж під «покровом» службових осіб (використанням службового становища) – робить цей злочин таким, що важко викривається та доводиться.

Фахівцями, які займалися питанням дослідження криміналістичної характеристики елементів цього злочину, було зроблено висновок щодо особи злочинця. Г. В. Завгородня у своїй статті «Криміналістична характеристика злочинних порушень правил охорони або використання надр» зробила висновок, що: «Кожне друге кримінальне правопорушення вчиняється, як правило, злочинною групою. Останнім часом збільшується кількість злочинів, що вчиняються організованою групою. У злочинних організаціях спостерігається розподіл ролевих функцій. Можна виділити: організатори, виконавці, обробники, збувальники» [28, с. 204].

Як зазначається в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005, № 13: «Стійкість організованої групи полягає в її здатності

забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, тобто ефективно протидіяти факторам, які можуть їх дезорганізувати, як внутрішнім (наприклад, невизнання авторитету чи наказів керівника, намагання деяких членів об'єднання відокремитися чи вийти з нього). На здатність об'єднання протидіяти внутрішнім факторам дезорганізації вказують такі ознаки: стабільний склад тісні стосунки між його учасниками, їх централізоване підпорядкування, єдині для всіх правила поведінки, а також наявність плану злочинної діяльності та чіткий розподіл функцій учасників для його досягнення» [29].

Незаконне видобування бурштину може супроводжуватись іншими злочинами такі як: хуліганство, грабіж, крадіжка, опір працівникові правоохоронного органу, тощо.

Взимку 2020 року був один з таких інцидентів: «Під час перевірки інформації, неподалік від місця події, орієнтовно, троє невідомих осіб у балаклавах перекрили дорогу працівникам поліції та заблокували їх подальший рух. На вимогу припинити протиправні дії, останні не реагували, натомість погрожували поліцейським фізичною розправою та шарпали за одяг» [30].

Вказаному є приклад і в судовій практиці. Наприклад, вироком Кузнецовського міського суду Рівненської області від 24.01.2020 у справі № 571/1422/19 визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 342 КК України.

«Знаходячись на території місця здійснення **незаконного видобутку бурштину-сирцю**, діючи умисно та усвідомлюючи неправомірність і суспільну небезпечність своїх дій, з метою перешкоджання працівникам Рокитнівського ВП Сарненського ВП ГУНП в Рівненській області, а саме старшому слідчому СВ Рокитнівського ВП Сарненського ВП ГУНП в Рівненській області капітану поліції Дудару Дмитру Валерійовичу, старшому оперуповноваженому сектору кримінальної поліції Рокитнівського ВП Сарненського ВП ГУНП в Рівненській області майору поліції Вовку Василю Ігоровичу, поліцейському СРПП Н 2 Рокитнівського ВП Сарненського ВП ГУНП в Рівненській області старшому сержанту поліції Лозяну Олександровичу Володимировичу, виконанню своїх службових обов'язків, що спрямовані на припинення вчинення кримінального правопорушення та охорону місця вчинення злочину, для збереження речових доказів та інших слідів незаконного видобутку

бурштину-сирцю, здійснив активний опір вищевказаним працівникам правоохоронного органу. Так, за рахунок кількісної та фізичної переваги групи правопорушників, шляхом здійснення погроз життю та здоров'ю працівникам правоохоронного органу, підійшов до ОСОБА_4, який намагався підійти до ОСОБА_5 та допомогти йому завадити ОСОБА_3 зникнути з місця події разом із знаряддями вчинення злочину, а саме із квадроциклом "Honda Foreman", червоного кольору, без реєстраційного номеру, до якого було прикріплено мотопомпу кустарного виробництва на базі двигуна "Mercedes". В цей час ОСОБА_1 взяв за верхній одяг ОСОБА_4 та почав відштовхувати його від вказаного квадроцикла, унеможлививши цим, транспортування вказаного майна до Рокитнівського ВП Сарненського ВП ГУНП в Рівненській області. Після того, як ОСОБА_1 відштовхнув ОСОБА_4 на значну відстань, він підійшов до ОСОБА_6, який в цей час здійснював відео фіксацію місця вчинення злочину та незаконні протиправні дії ОСОБА_3, ОСОБА_2 та ОСОБА_1, та намагався завадити йому провести фіксацію вказаного факту, а саме почав закривати об'єктив відеокамери та наніс один удар по правій руці ОСОБА_6, в якій знаходилася камера, чим самим здійснив активний опір працівникам правоохоронного органу, в результаті чого працівники поліції змушені були покинути місце події та не змогли вилучити знаряддя вчинення злочину»[31].

Аби запобігти таким діям, правоохоронцями вживаються заходи задля забезпечення порядку та превенції вчинення нових злочинів у місцях, де потенційно можуть добувати бурштин незаконним шляхом. Як наслідок, в такі райони надсилають додаткові сили правоохоронних органів. Одним з прикладів є новина про те, що: «На Волинь для забезпечення порядку в місцях незаконного видобутку бурштину прибули правоохоронці з різних областей України» [32].

Ось що про це зазначено тодішнім заступником начальника Головного управління Національної поліції у Рівненській області. Сергій Козак зазначив, що:

«Поліція й надалі забезпечуватиме належний правопорядок у місцях незаконного видобутку бурштину. Нині в цілодобовому режимі охорону публічної безпеки забезпечує достатня кількість співробітників поліції та лісової охорони. У разі необхідності оперативно будуть задіяні військовослужбовці Національної гвардії» [32].

Щодо особи злочинця. З проаналізованої судової практики помітили певну закономірність: фігуранти у таких провадженнях є: особами чоловічої статі, віком від 30 до 50 років, є вихідцями місцевих регіонів, в своїй більшості мають

повну середню освіту або середню професійну освіту, офіційно не працевлаштовані, мають на утриманні малолітніх дітей, жоден з обвинувачених не був раніше засуджений за вчинення кримінального правопорушення.

Наводимо приклади судової практики:

Вироком Володимирецького районного суду від 24.02.2021 року було визнано винним:

«ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, уродженця та жителя АДРЕСА_1, українця, громадянина України, з повною загальною середньою освітою, непрацюючого, неодруженого, згідно ст.89 КК України раніше не судимого, за ч. 2, 3 ст.27, ч. 3 ст. 28, ч. 1 ст. 240-1 КК України

ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_2, уродженця та жителя АДРЕСА_1, українця, громадянина України, з професійно-технічною освітою, одруженого, раніше не судимого, за ч. 3 ст. 28, ч. 1 ст. 240-1 КК України,

ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_3, уродженця та жителя АДРЕСА_2, українця, громадянина України, з середньою освітою, непрацюючого, одруженого, згідно ст.89 КК України раніше не судимого, за ч. 3 ст. 28, ч. 1 ст. 240-1 КК України» [33].

Вироком Заріченського районного суду Рівненської області від 30.12.2020 року було визнано винним:

«Уродженця с. Серники, Заріченського району Рівненської області, українця, громадянина України, з середньою спеціальною освітою, одруженого, не працюючого, раніше не судимого, зареєстрованого та проживаючого по АДРЕСА_1 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 15, ч. 1 ст.240¹ КК України» [34].

Таку тенденцію було помічено також іншими дослідниками цього питання, зокрема Г. В. Завгородня у своїй праці зазначає наступне: «Аналіз матеріалів слідчої і судової практики свідчить, що злочинні порушення правил охорони або використання надр вчиняють, як правило, чоловіки працездатного віку (від 30 до 50 років), кожен другий з яких мав середню або середню-спеціальну освіту, але не мав постійного заробітку» [28, с. 204].

На жаль, цьому питанню не було приділено належної уваги з боку статистів, проте, можливо, це пов'язано з тим, що особи, які займаються незаконним видобуванням бурштину є доволі окремою верствою населення, зосереджені на певній території, мають однакові інтереси та цінності.

Маємо припущення, що частина з цих осіб і раніше займалась видобуванням бурштину, проте це чинилось в легальний спосіб на державних

підприємствах ще за часів Радянського Союзу і вони володіють знаннями у царині видобування бурштину.

Проаналізована судова практика дає підстави вважати, що часто має місце вчинення такого злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією.

Про скоєння злочинів, вчиненими стійкими злочинними об'єднаннями висловився Верховний Суд України, де у своїй Постанові Пленуму № 13 від 23.12.2005 зазначив наступне: «Утворення (створення) організованої групи чи злочинної організації слід розуміти як сукупність дій з організації (формування, заснування) стійкого злочинного об'єднання для заняття злочинною діяльністю. Зазначені дії за своїм змістом близькі до дій з організації злочину і включають підшукування співучасників, об'єднання їхніх зусиль, детальний розподіл між ними обов'язків, складення плану, визначення способів його виконання» [29].

«Організація вчинення злочину (злочинів) може полягати в залученні співучасників усіх видів (виконавців, пособників, підбурювачів, інших організаторів) або лише одного з них (наприклад, виконавців) і здійснюватись у формі наказу, угоди, прохання, підкупу, доручення, замовлення тощо. Мета зберегти єдність співучасників для подальшої злочинної діяльності при цьому не ставиться» [29].

Загалом, що впливає із ст. 28 КК України та вищевказаної Постанови: «Під організованою групою належить розуміти внутрішньо стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке було попередньо утворене з метою вчинення ряду злочинів або тільки одного, який потребує ретельної довготривалої підготовки. Таку групу слід вважати утвореною з моменту досягнення її учасниками домовленості про вчинення першого злочину за наявності планів щодо подальшої спільної злочинної діяльності» [29; 6].

З огляду на те, що у своїй більшості видобування бурштину та інші дії, що передбачені ст. 240¹ КК України, як правило, носять багаторазовий та систематичний характер, злочинці об'єднуються в стійкі угруповання задля його вчинення з чітким розподіленням ролей та функцій. Вказану ознаку

криміналістичної характеристики у такій категорії злочинів також слід враховувати при проведенні розслідування.

Загалом, не можна нехтувати будь-якими напрацюваннями, оскільки злочин носить масовий характер і досі. Це яскраво демонструється наступною новиною: як зазначається на сайті видобувної промисловості України: «Офіційно українські підприємства щорічно видобувають усього близько 4 тон, що становить приблизно 5% від реального обсягу видобування бурштину в Україні. Внаслідок цього державному бюджету щорічно спричиняється збиток на сотні мільйонів гривень» [35].

З усього цього можна зробити висновок, що така кричуща ситуація з незаконним видобуванням бурштину нещадно б'є по найбільючішим точкам незалежної України. Від таких дій з боку злочинців страждають такі галузі, як: економіка, екологія; збільшується рівень злочинності. За таких умов це має вплив на ріст корупційної складової щодо працівників правоохоронних органів, працівників державної прикордонної служби України, державної митної служби України.

На жаль, виокремлення в окремий склад злочину та збільшення покарання за незаконне видобування та супутні дії з бурштином, який здобутий незаконним шляхом - не є панацеєю. Необхідні більш ґрунтовні, рішучі зміни та реформи, які стосувались би соціальної складової, аби запобігти виникнення нових випадків незаконного видобування. Не менш важливими є реформи правоохоронної складової, оскільки обсяги незаконного видобування бурштину сягають високих позначок, а кількість осіб, яких у передбачений законодавством спосіб притягнуто до відповідальності є абсолютно протилежною.

Вважаємо, що за роки, коли йдуть активні спроби боротьби з таким явищем, вдалось виокремити певні типові ознаки криміналістичної характеристики цього злочину. Загалом, можна дійти висновку, що криміналістична характеристика певного злочину - є свого роду орієнтаційною мапою для слідчого, в якій описані найбільш актуальні та притаманні ознаки,

щодо предмету та об'єкту злочину, особи злочинця, способів вчинення злочину, поширених ознак та характеристик цього злочину, обстановки за якої вчиняється цей злочин, способів та засобів вчинення цього злочину, слідової картини з метою формування у слідчого загальної, можливо, навіть стандартної лінії розслідування певного злочину. Аналіз цього невід'ємного та основоположного елементу криміналістики є надзвичайно важливим для запобігання вчинення злочинів, швидкого встановлення обставин кримінального провадження з метою ефективного та результативного розслідування злочину у найбільш раціональний спосіб в межах розумних строків.

Є напрацювання слідчо-судової практики та наукові дослідження, які можуть стати дороговказом для слідчих аби вибудовувати слідчі версії та проводити превентивні заходи. Вважаю, що таких даних достатньо для початку, аби змінити сумну статистику з незаконного видобування бурштину, яка спостерігається і на сьогодні.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ БУРШТИНУ

2.1 Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, що розслідується за фактом незаконного видобування бурштину

Першочерговим завданням досудового розслідування на початковому етапі є визначення переліку обставин, встановлення яких є обов'язковим. Встановлення таких обставин повинно бути складовою методики щодо розслідування того чи іншого злочину, незаконне видобування бурштину не є виключенням в даному аспекті, проте, на жаль, ні законодавцем, ні наукою не закріплено, що встановлення обставин, є обов'язковою умовою під час здійснення досудового розслідування.

Вважаємо, такий підхід дещо неправильним, оскільки фактично встановлення переліку обставин, який необхідно встановити на початковому етапі розслідування стане «дороговказом» для слідчого і підкаже, в якому напрямку слід йти, які деталі є менш важливими, а на яких слід зупинитись більше детально. На нашу думку, не є доцільним розробляти певну систему конкретних обставин, що підлягають встановленню, оскільки кожен злочин є індивідуальним, має свою унікальну слідову картину і тому слідчий, залежно від обставин, що склались на місці повинен вирішити, які обставини повинні бути обов'язково встановленні, а які ні, оскільки встановлення таких обставин не є тактично вирішальним для успішного здійснення досудового розслідування. [36]

Вказаному питанню була присвячена увага Владленом Сілко, аспірантом кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 ХНУВС, який у своїй праці: «Обставини, що підлягають з'ясуванню у методиці розслідування незаконного обігу бурштину», де дійшов висновку, що:

«Встановлення обставин, застосовуючи ситуаційний підхід, залежно від обставин, що склались слугує орієнтиром для слідчого та дозволяє більш чітко

та конкретно сформулювати перелік обставин, що підлягають з'ясуванню, виходячи із слідчих ситуацій на певному етапі розслідування. На підставі узагальнення емпіричних даних та теоретичних положень визначено перелік обставин, що підлягають з'ясуванню, під час розслідування незаконного обігу бурштину, які автор поділив на наступні групи: подія злочину (предмет, місце, час, спосіб, знаряддя та засоби, обстановка та типові сліди), обставини, пов'язані із суб'єктом, суб'єктивною стороною (кількість осіб, що брали участь у реалізації злочинних дій або окремих етапів; демографічні дані та соціальний статус, наявність ознак організованості у діях групового суб'єкта, розподіл ролей у механізмі злочину, тривалість існування суб'єкта злочину, наявність злочинного досвіду та корупційних зв'язків у суб'єкта злочину, яким чином відбувався розподіл доходів від злочинної діяльності, відстань до місця проживання злочинців від місця події, форма вини та мотиви вчинення злочину), інші обставини (наслідки незаконного обігу бурштину, обставини, що характеризують особу обвинуваченого, обставини, що обтяжують покарання, обставини, що пом'якшують покарання, обставини, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження, обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання)» [36, с. 227].

Щодо обставин, які підлягають доказуванню. Вказане регламентоване ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Фактично, від того, чи зможе слідство довести, передбачені ст. 91 КПК України, обставини - впливає, чи взагалі наявний склад злочину за таких обставин.

Предмет доказування єдиний у всіх кримінальних провадженнях, незалежно від кваліфікації кримінального правопорушення й, відповідно, кримінального провадження як такого. Тому про його особливості у кримінальних провадженнях про незаконне видобування бурштину можна говорити лише в контексті визначення конкретних обставин. Типові обставини

встановлюються у межах, суворо визначених кожним із пунктів ч. 1 ст. 91 КПК України.

З огляду на те, що предметом дослідження є особливості початкового етапу розслідування незаконного видобування бурштину бажано зосередити увагу на обставинах, що передбачені п.п. 1, 3 ч. 1 ст. 91 КПК України, а саме:

- «подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);
- вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням»[6].

Вважаємо, що необхідно в першу чергу встановити та довести саме ці обставини, оскільки доведення цих підстав є типовою ситуацією, в якій опиняється слідчий на початковому етапі здійснення розслідування, наприклад, під час проведення такої першочергової слідчої (розшукової) дії, як огляд місця події.

Встановлення таких обставин дає змогу слідчому сформулювати максимально повне та широке уявлення про вектори руху, які необхідно розвивати для проведення розслідування, шляхом висунування типових версій, визначення послідовності проведення слідчих (розшукових) дій, формування тактики та стратегії проведення розслідування.

Так, на нашу думку, під час проведення досудового розслідування у кримінальних провадженнях за фактом незаконного видобування бурштину, обставинами, які підлягають доказуванню в першу чергу є подія злочину.

Встановлення події злочину, тобто, що дійсно мало місце бути незаконне видобування саме бурштину. Від цього факту насамперед залежить питання кваліфікації злочину, що був вчинений.

Більше того, розуміючи, що видобували саме бурштин можна дійти висновку про те, яким способом відбувалось видобування, яке обладнання при цьому використовувалось, який обсяг видобутого бурштину, ймовірно, вдалось добути, яка кількість осіб була залучена до таких дій, що може дати слідчому ідеї для того, аби припустити, хто може бути причетним до подій, за фактом яких

здійснюється розслідування, де такий об'єм бурштину може зберігатись, де може бути виготовлено та приховано обладнання, яке використовувалось при цьому, що є важливим для проведення наступних слідчо-розшукових дій, наприклад: *проведення обшуку*, а як відомо для його проведення – є необхідним формування клопотання про надання дозволу на проведення обшуку, яке, фактично, повинно переконати суддю (висвітлені в такому клопотанні доводи), що проведення такого обшуку є дійсно необхідним для здійснення подальшого ефективного розслідування.

Не менш важливим є встановлення способів, знарядь та засобів вчинення злочину. За умови, що на місці події залишились певне обладнання, яке, ймовірно, може бути знаряддям – існує вірогідність дійти висновку про причетність певних осіб до вчинення злочину, розуміючи, що такі особи мали або мають доступ до виготовлення такого знаряддя, мають необхідні навички щодо користування ним, його обслуговування.

Ще одним важливим фактором, який необхідно довести – є встановлення тривалості злочину. Завдана шкода від нелегального видобування у більшості своїй випадків залежить від тривалості злочину, тобто, часу, протягом якого такий злочин вчиняли (видобували бурштин). Від вказаного факту залежить кваліфікація злочину, що вчинено, тобто, залежить, яку інформацію буде внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань. У деяких випадках це має вплив на проведення досудового розслідування (можливість проведення тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії), або ж слідчий матиме версію, що таке добування неможливо проводити однією особою, тобто, злочин було вчинено групою осіб, що також є важливим для розроблення ряду версій та ефективного здійснення досудового розслідування.

Всі описані факти, як правило, встановлюються під час проведення огляду місця події, важливість якого в межах розслідування вказаного злочину – важко недооцінити.

Що стосується питання «обстановки в кримінальному праві» в широкому

розумінні так і в вузькому, як «обстановка, як ознака об'єктивної сторони складу злочину», воно є, досить, проблемним, адже на відміну від інших елементів об'єктивної сторони складу злочину, наприклад: час і місце – обстановка не має свого єдиного визначення в кримінальному кодексі. Серед науковців також точаться розбіжності, стосовно визначення такого елементу об'єктивної сторони складу злочину, як обстановка. Зокрема, О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк дають таке визначення: «Обстановка – це сукупність передбачених законом або таких, що впливають із нього, обставин, які становлять собою зовнішнє оточення кримінального правопорушення і характеризуються наявністю людей або певних подій» [27, с. 183]. О. Ш. Якупов вважає, що «обстановка – це ті конкретні, специфічні умови об'єктивні умови, в яких вчиняється суспільно-небезпечне діяння» [37, с. 96], Г. О. Крігер вважає, що «обстановка – одна із умов, що використовується винним для досягнення своєї мети або є таким збігом подій, які свідчать про більшу так і про менше суспільну небезпеку злочину і злочинця» [38, с. 121].

На нашу думку, найбільш вдалим та таким, що якнайповніше розкриває поняття дав визначення А. Г. Васіліаді, який вважає, що обстановка вчинення злочину – «обмежений простір тимчасовими рамками вчиненого злочину, взаємодія людини, матеріальних предметів, природно-кліматичних умов та інших факторів, що впливає на ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння і в цьому зв'язку набуває кримінально-правового значення» [39, с. 14].

У криміналістичному плані розуміння обстановки незаконного видобування є важливою обставиною, оскільки вказує на необхідність пошуку, фіксації й дослідження широкого кола різних слідів, які залишені на місці вчинення злочину. Аналіз обстановки, за якої вчинялось незаконне видобування, дає змогу слідчому зрозуміти напрямок, в якому необхідно проводити розслідування, сформулювати слідчу ситуацію, версію.

Наприклад, оглядаючи місце незаконного видобування, слідчий може віднайти значну кількість слідів, яка підкаже за якої обстановки вчинявся злочин. Наприклад, за умови, що виявлено значну кількість недопалків, залишків їжі,

інші предмети елементарного побуту – слідчий може припустити, що таке видобування відбувалось групою осіб, більше того, аналізуючи кількість таких слідів, можна припустити приблизний час, протягом якого таке видобування відбувалось. За умови, що є виявленими залишки палива, мастила, інструменти – можна припустити, що таке видобування відбувалось за допомогою механічних засобів (мотопомпи, генератори електроенергії, гідранти, тощо...), що свідчить про рівень професіоналізму злочинців, стійкість їх угруповання. Виявлення освітлювальних засобів на місці видобування свідчатиме про те, що таке видобування відбувалось у темну пору доби, що також є підставою аби вважати, що на місці діяло стійке злочинне угруповання.

Аналізуючи слідчо-судову практику майже в кожному випадку під час огляду місця події виявлялись сліди протектора шин транспортних засобів різного типу. В подальшому, слідством встановлено, що деякі з таких засобів використовувались безпосередньо для видобування бурштину, деякі для транспортування вже фактично видобутого. Якщо брати до уваги всі виявлені сліди в комплексному розумінні – можна сформулювати припущення, бачення про обстановку, за якої вчинялись протиправні дії. Більше того, співставляючи виявлені дані, які свідчать про обстановку за якої відбувалось видобування, та відстань від місця видобування до населених пунктів, «оживленність» місцевості поблизу – можна говорити про вірогідність наявності осіб (свідків), яким може бути відомо про обставини злочину, адже, видобування за допомогою механічних засобів завжди поєднане з високим рівнем шуму. За умови, що місце видобування дислокується біля населеного пункту, розуміючи, що видобування відбувалось протягом значного проміжку часу - у слідчого може сформулюватись припущення про те, що органи місцевої влади, правоохоронці, інші уповноважені особи є освідомленими про факт незаконного видобування бурштину. У такому випадку у вказаній ситуації може бути присутньою корупційна складова. Таким чином, вчиняючи злочин, злочинці не намагались його приховати, що свідчить про те, що обстановка, що склалась сприяла вчиненню нових епізодів.

Тобто, розуміючи обстановку, за якої вчинялось незаконне видобування – слідчий може мати уявлення про кількість осіб, способи видобування, об'єми видобутого, тривалість вчинення злочину, способи приховування злочинної діяльності або їх відсутність, що дасть йому змогу сформулювати версію для здійснення подальшого розслідування, шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, які на даному етапі розслідування будуть, дійсно, корисними та актуальними.

Щодо місця вчинення кримінального правопорушення. Доведення цієї обставини, розслідуючи злочин щодо незаконного видобування бурштину, є вкрай важливою та обов'язковою ознакою. Під місцем вчинення злочину визначають: «певну територію, на якій вчинюється злочин [40, с. 104]; певну територію або інше місце, де відбувається суспільно небезпечне діяння і настають його суспільно небезпечні наслідки [41, с. 143–144]; певну територію, де було почато і закінчено діяння або настав злочинний результат [42, с. 147]; територію, на якій було почато, закінчено діяння або настав злочинний результат [43, с. 133]» [44, с. 268]. Якщо вести мову про незаконне видобування бурштину, місцем вчинення такого злочину є певна фізична ділянка місцевості, площини, на якій здійснювалось незаконне видобування. Без встановлення та доведення конкретного місця, де відбувалось таке видобування – відсутня подія злочину, що є наслідком закриття кримінального провадження на підставі п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України, де зазначається, що: «Кримінальне провадження закривається в разі, якщо: встановлена відсутність події кримінального правопорушення» [45]. Як відомо, доведення місця вчинення злочину є однією із складових події злочину.

Розслідуючи незаконне видобування бурштину, особливо слід вивчити саме цю складову, оскільки залежно від місця, де відбувалось видобування – може змінюватись кваліфікація діяння. Мова йде про диспозицію ч. 2 ст. 240¹ КК України, яка передбачає суворіше покарання за незаконне видобування бурштину, що вчинене на територіях чи об'єктах природно-заповідного

фонду. [6] Вказане видається цілком логічним та зрозумілим, оскільки такі території перебувають під особливим захистом, з огляду на їх особливу цінність з призми флори та фауни, яка зосереджена в таких місцях.

Ст. 3 ЗУ «Про природно-заповідний фонд України» передбачено, що:

«До природно-заповідного фонду України належать:

природні території та об'єкти - природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища;

штучно створені об'єкти - ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, пам'ятки природи, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва» [46].

Враховуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що доведення місця, де відбувалось незаконне видобування є обов'язковою умовою для правильної кваліфікації події злочину, для встановлення реального виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Вчиняючи злочин на території природно-заповідного фонду України, шкода завдається не лише економічним інтересам (від незаконного видобування бурштину), а також і в більшій мірі екологічним, оскільки негативні наслідки від пошкодження надр природно-заповідного фонду є значно гіршими.

На жаль, судова практика не містить прикладу обвинувального вироку, яким би було притягнуто до відповідальності осіб, які вчиняли незаконне видобування бурштину на території природно-заповідного фонду, проте припускаємо, що такі злочини були.

Велике значення має і доведення часу вчинення злочину (його початку й закінчення). Законодавцем чітко передбачено, що: «Часом вчинення кримінального правопорушення визнається час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності» [6].

Бажаємо розпочати із значення часу вчинення злочину з призми застосування норм матеріального права. Як зазначає А. Вознюк у своїй праці «Час вчинення злочину: Актуальні проблеми кримінально-правового розуміння»: «Час вчинення злочину є важливою категорією кримінального

права, оскільки необхідний для: 1) встановлення злочинності, караності та інших кримінально-правових наслідків діяння; 2) визначення моменту закінчення злочину;.... 5) визначення меж дії закону про кримінальну відповідальність у часі» [47, с. 259].

Як відомо, одним із основоположних принципів кримінального права є «Принцип відповідальності особи за вчинення суспільно небезпечного діяння, що передбачене законом як злочин. Принцип прийнято виражати латинською формулою: «*nullum crimen sine lege*» — немає злочину без вказівки на це у законі, тобто йдеться про те, що тільки кримінальний закон визначає, яке суспільно небезпечне діяння є злочином» [48].

Тобто, якщо на момент вчинення протиправного діяння таке діяння не вважалось кримінально караним - винну особу не може бути притягнуто до відповідальності, оскільки такої відповідальності не передбачено законом взагалі. Вказане є актуальним для ст. 240¹ КК України, оскільки доповнення Кодексу цією статтею відбулось порівняно нещодавно (19.12.2019).

До зазначеної дати КК України не було передбачено такого кримінально караного діяння, як незаконне видобування бурштину. Тобто, наприклад, якщо слідчому, прокурору стало відомо, що певна людини, особа якої встановлена, займалась незаконним видобуванням бурштину до 19.12.2019 – слідчий, прокурор не має права внести такі дані до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) і проводити розслідування за фактом вчинення злочину, передбаченого ст. 240¹ КК України, оскільки на момент вчинення таких дій – вони не вважались злочином і чинний на той момент закон про кримінальну відповідальність не містив статті, яка б передбачала покарання за незаконне видобування бурштину. Насамперед, встановлення часу вчинення злочину є необхідним задля правильної кваліфікації дій особи (оголошення їй про підозру) [47, с. 258], адже за умови оскарження такого повідомлення в подальшому, – всі докази, які здобути в результаті проведених слідчих

(розшукових) дій по відношенню до підозрюваної особи, не можуть вважатись допустимими доказами, як наслідок – не можуть бути дослідженими в суді, що унеможливить ухвалення вироку та притягнення особи до відповідальності.

Окрім цього, встановлення часу вчинення злочину є необхідним з призми методики проведення досудового розслідування, оскільки, встановивши час протягом якого вчинялось незаконне видобування, слідчий може зробити припущення про кількість видобутого за цей час бурштину, кількість осіб, які були залучені до злочинної діяльності, «масштаб» такої діяльності.

В будь-якому випадку, «під час розслідування будь-якого злочину слідчий зобов'язаний встановити час його вчинення. Такий обов'язок впливає насамперед із положень кримінального та кримінального процесуального закону. Адже час вчинення злочину входить до події кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України), яка, у свою чергу, є обов'язковим елементом предмета доказування» [47, с. 258]. Більше того, Основним Законом України передбачено, що обвинувачення не може ґрунтуватись на припущеннях [1], тобто, слідчий зобов'язаний встановити та довести, що незаконне видобування відбувалось саме протягом конкретно визначеного проміжку часу, що підтверджується належними та допустимими доказами.

Ще однією обставиною, яке підлягає обов'язковому доказуванню є наслідки від незаконного видобування бурштину, а саме: вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, що чітко регламентовано ст. 91 КПК України. Доведення цієї обставини знову ж таки має вагу для недопущення помилок під час кваліфікації діяння.

Зокрема, ч. 2 ст. 240¹ КК України передбачено, що незаконне видобування бурштину, вчинене у значних розмірах тягне за собою більш суворе покарання. У примітці до статті зазначається, що: «Під значним розміром у цій статті слід розуміти вартість бурштину, що у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян» [6]. В свою чергу, сума, яка

застосовується при визначенні розміру збитків від злочинів, є розміром соціальної пільги на 2022 рік, що станом на 01.01.2022 становить 1240.5 грн. [49]

Тобто, для того аби кваліфікувати дії особи за ч. 2 ст. 240¹ КК України слідчому необхідно довести, що вартість незаконно видобутого бурштину сягає відмітки понад 124 050 грн. Задля доведення вказаного необхідно провести ряд експертних досліджень. Насамперед, це проведення гемологічної експертизи, аби довести, що видобута порода є бурштином; проведення товарознавчої експертизи, аби довести, що вартість такого бурштину є більше, ніж 124 050 грн. Детальніше про проведення експертиз буде зазначено у наступному розділі.

Як вже було неодноразово зазначено, незаконне видобування бурштину несе збиток не лише економічним інтересам, а й шкодить екологічній ситуації. Таке пояснюється тим, що незаконне видобування здійснюється способами, які не націлені на мінімізацію пошкоджень надр від такого видобування. Від таких дій правопорушників завдається непоправна шкода екологічній сфері. Як наслідок, в подальшому власники такої землі (державна Україна, в особі органів державної влади) можуть бути визнані потерпілими в кримінальному провадженні, оскільки діями правопорушників таким особам завдано майнової шкоди, що узгоджується з вимогами ст. 55 КПК України, де зазначається, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. [45] Встановлення реального обсягу завданої шкоди має значення для вчинення подальших дій сторонами кримінального провадження. Наприклад, орган державної влади, на балансі якого перебувають землі, де здійснювалось незаконне видобування бурштину, чим завдано збитку, якого визнано потерпілим в межах розслідуваного кримінального провадження, має право подати цивільний позов в межах кримінального провадження в порядку ст. 128 КПК України.

Більше того, вказаною статтею чітко передбачено, що такий позов інтересах держави може бути пред'явлено прокурором. З усього вищенаведеного

впливає, що доведення наслідків від незаконного видобування бурштину (вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням) має значення для розслідуваного кримінального провадження. Доведення такої обставини є обов'язковим та важливим, як для потерпілого (з метою відшкодування завданої йому шкоди), так і для підозрюваного/обвинуваченого. Щодо останнього, це є важливим з призми того, аби до підозрюваного/обвинуваченого була застосована належна правова процедура і така особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу, а розгляд його справи здійснювався у відповідності до положень ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Вказане узгоджується із завданням кримінального провадження, де зазначається, що: «Завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [45].

Вважаю, що кожна із обставин, передбачена ст. 91 КПК України повинна бути доведена у відповідності з вимогами матеріального та процесуального законодавства. На нашу думку, такий обов'язок є проявом вимог ст. 62 Конституції України, де чітко зазначено, що: «Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях» [1]. Таким чином, належне доказування обставин, що передбачені ст. 91 КПК України, є гарантією того, що до особи застосовано належну правову процедуру. Дотримання цього стандарту є невід'ємним елементом дотримання принципу верховенства права та реалізації постулатів правової держави

2.2 Типові слідчі ситуації та програми дій слідчого з їх вирішення

Запорукою здійснення ефективного досудового розслідування є формування плану розслідування, виокремлення певної слідчої ситуації, версії в напрямку розвитку якої, на думку, уповноваженої особи (слідчого) доцільно рухатись аби досягти результату.

Вважаємо, що особливо важливим це є на початковому етапі розслідування злочинів, в тому числі це стосується і розслідування незаконного видобування бурштину. Варто враховувати, що сплив часу сприяє знищенню чи спотворенню слідчої картини, принаймні, ускладнює процес її дослідження.

Як зазначається Л. Г. Дунаєвською «Для організації ефективного розслідування злочинів будь-якого виду на початковому етапі розслідування суттєве значення мають слідчі ситуації. Знання та розуміння слідчої ситуації дозволяє особі, що проводить розслідування, обрати правильний його напрямок, сформулювати вірогідні слідчі версії, що в подальшому забезпечить якнайшвидше розкриття злочину, а головне – встановлення істини у ній» [50, с. 126].

Станом на сьогодні, не існує нормативного визначення поняття «слідча ситуація», не дійшли єдиної думки з цього приводу і науковці.

«Так, на думку А. Н. Колесніченка, під слідчою ситуацією слід розуміти певне становище в розслідуванні злочину, яке характеризується наявністю тих чи інших доказів та інформаційного матеріалу, а також конкретних завдань, які виникають у зв'язку з їх збиранням і перевіркою [51, с. 214]. В. П. Бахін розрізняє слідчі ситуації у широкому і вузькому значеннях. Сутність слідчої ситуації полягає у тому, що у широкому розумінні вона являє собою сукупність усіх умов, які впливають на розслідування та визначальні його особливості, у вузькому – характеристику інформаційних даних, які має слідство на конкретному етапі розслідування. [52, с. 196–197] У свою чергу С. В. Великанов визначає слідчу ситуацію, як сукупність сформованих на певному етапі умов – стану та обстановки розслідування, що сприймаються, оцінюються і

використовуються слідчим для вирішення тактичних завдань і досягнення загальних (стратегічних) цілей розслідування. [53, с. 9]» [50, с. 126-127].

Найбільше імпонує визначення, надане В. В. Логіною, яка вважає, «слідча ситуація – це сукупність обставин, що сформувалась на певному етапі розслідування на підставі фактичних даних про подію злочину, яка обумовлює можливість органів досудового слідства реалізувати свої можливості щодо розкриття, розслідування та попередження злочину. [54, с. 282]» [50, с. 127].

Фактично, слідча ситуація це сукупність даних про подію злочину, які відомі слідчому на певному етапі розслідування. Як вже було нами зазначено, особливо важливим це є на початковому етапі розслідування, аби зрозуміти, який напрямок розслідування є найбільш перспективним та вірогідним. Початковий етап розслідування вирізняється тим, що слідчий повинен враховувати найбільш типові ознаки злочину, що він розслідує, а також співвідносити їх з конкретною ситуацією, що реально мала місце бути з критичної точки зору, співвідносячи наскільки типові ознаки такої категорії злочинів можуть співпадати з обставинами, які відомі слідчому на даному етапі розслідування конкретного кримінального провадження.

З огляду на те, що науковці не прийшли єдиного висновку щодо визначення поняття «слідча ситуація», не існує і єдиної характеристики «видів» слідчої ситуації, проте зазвичай слідчі ситуації поділяють на наступні види:

«Основними видами слідчих ситуацій є:

- сприятливі та несприятливі;
- конфліктні та безконфліктні;
- типові та специфічні (нетипові)» [55].

Детальніше розглянемо вищезазначені види слідчих ситуацій.

Під сприятливою ситуацією слід розуміти ситуацію, за якої слідчому відомо достатня кількість інформації про подію, що мала місце бути і слідчий розуміє, які слідчі (розшукові), процесуальні дії необхідно вчинити задля досягнення результату. Вважаємо, що поняття «сприятлива слідча ситуація» можна утотожити з поняттям «типова слідча ситуація», оскільки слідчий може

покладатися на наявні методичні рекомендації з розслідування злочину, які фактично є «мапою» здійснення розслідування.

В подальшому, в межах дослідження, буде наведено конкретний перелік типових слідчих ситуацій на початковому етапі розслідування, проте наразі вважаємо, що найбільш сприятливою ситуацією є затримання особи на місці незаконного видобування бурштину. За таких обставин слідчий уповноважений затримати таку особу в порядку ст. 208 КПК України, провести огляд місця події (зафіксувати наявну слідову картину, вилучити речові докази), допитати затриману особу (з метою встановлення співучасників, якщо такі є), призначити експертизи. Вказаного комплексу дій може бути достатньо для повідомлення особі про підозру.

Менш сприятливою ситуацією може бути затримання особи під час транспортування бурштину, що незаконно видобуто. За таких умов є зафіксованим факт перевезення бурштину, законність якого не підтверджено документально, встановлено особу, яка здійснює таке перевезення, проте залишається невідомим місце, де здійснювалось незаконне видобування. За таких обставин слідчий вправі затримати таку особу, але обов'язково слід встановити місце незаконного видобування. Для досягнення такої мети доцільним є проведення допиту, опитування очевидців або ж дослідження слідової картини. Дослідження слідової картини може орієнтовно вказати на місце, де здійснювалось таке видобування. [56, с. 158]

До вищенаведених думок вдалось дійти, порівнюючи вже готові напрацювання О. М. Пилипенко, яка висловила їх у своїй праці «Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконної порубки лісу». На жаль, доктрина не містить матеріалів, які були б присвячені дослідженню типових слідчих ситуацій незаконного видобування бурштину, проте, на нашу думку, склади таких злочинів є подібними і вважаємо за доцільне на основі таких напрацювань виробити власні.

Наступним видом слідчої ситуації є «несприятлива», за якої у слідчого немає чітких підстав рухатись в певному напрямку з великим відсотком

вірогідності досягнення успіху, рухаючись таким шляхом. До такого, на нашу думку, належить ситуація, за якої слідчому невідома інформація про обставини вчинення злочину. Наприклад, оглядаючи місце події, не можна зробити припущення про причетність конкретних осіб до таких дій, відсутні дані про очевидців події. Насамперед слідчий повинен прийняти тактичне рішення, обрати вектор розслідування, зрозуміти проведення яких слідчих (розшукових) в першу чергу дій може дати результат. Вважаємо, що за несприятливої ситуації слідчий повинен висунути найбільшу кількість можливих слідчих версій, не гаючи часу, перевірити максимальну їх кількість та виокремити для себе декілька, що можуть дати результат. [55]

Досліджуючи слідчо-судову практику дійшли висновку, що більшість ситуацій, за яких здійснюється розслідування, є типовими. Як правило, такі ситуації є сприятливими. Зазвичай, затримання відбувається на місці незаконного видобування «на гарячому», що ще не є підставою для оголошення особі про підозру. Вважаємо доцільним та логічним проведення допиту особи після її затримання на місці вчинення злочину.

Тут доцільно згадати за поділ слідчих ситуацій на конфліктні та безконфліктні. Як зазначає Л. Г. Дунаєвська: «Залежно від позицій сторін кримінального провадження: – безконфліктна – особа, що вчинила злочин, відома, визнає свою вину та сприяє розслідуванню; – конфліктна – особа, що вчинила злочин, вини не визнає, особа, що володіє інформацією, не бажає її повідомити або повідомляє умисно неправдиву інформацію» [50, с. 127].

Яскравим прикладом такої ситуація може бути поведінка підозрюваної особи під час допиту. Відповідно до ч. 4 ст. 224 КПК України: «У разі відмови підозрюваного відповідати на запитання, давати показання особа, яка проводить допит, зобов'язана його зупинити одразу після отримання такої заяви» [45]. Законодавством фактично передбачено, що підозрюваний може обрати тактичний прийом «мовчання», як спосіб захисту. Слідчий перебуває у конфліктній ситуації, оскільки особа, що допитується, не має за мету встановлення дійсних обставин, оскільки вказане може призвести до

формування обвинувачення щодо такої особи. Тобто, інтереси слідчого та допитуваної особи не збігаються. Це ж саме стосується проведенню інших слідчих (розшукових) дій, як допит свідка, проведення обшуку, тощо... Свідок може давати неправдиві свідчення і слідчий повинен самостійно встановити істину, особа, в якій проводиться обшук відмовляється добровільно видати предмети, з метою відшукування та вилучення яких проводиться обшук, приховує такі предмети, тощо...

У своїй праці Л. Г. Дунаєвська наводить думку Л. В. Сухарнікової, яка зазначає, що: «безконфліктні ситуації характеризуються повним або частковим збігом інтересів учасників провадження, і звертає увагу на те, що в основах кримінального провадження закладено принцип змагальності його учасників, тому абсолютно безконфліктних ситуацій не буває. Конфлікт є практично завжди, але його гострота може бути різною. Цей поділ досить умовний, тому що на практиці в чистому вигляді такі слідчі ситуації виділити досить складно, іноді одну ситуацію від іншої відділяє кілька факторів. [57, с. 114–115]» [50, с. 127-128].

Погоджуємось з вищенаведеною думкою, проте, на нашу думку, існують ситуації, за яких конфліктна може перейти до безконфліктною. Такий сценарій можливий насамперед завдяки високому рівню кваліфікації слідчого. Наприклад, слідчий зібрав достатню кількість доказів для формування обвинувального акта і вказаний факт відомо підозрюваному. З метою покращення свого становища, розуміючи безальтернативність, підозрювана особа може, принаймні, почати давати свідчення, які призведуть до розкриття злочину в подальшому, або ж взагалі укласти угоду про визнання винуватості.

Аналізуючи судову практику, дійшли висновку, що такий сценарій не є рідкістю і в більшості випадків суд затверджує укладену угоду про визнання винуватості. На доведення цього бажаємо навести приклад із судової практики:

Вироком Луцького міськрайонного суду Волинської області у справі № 161/794/22 від 09.02.2022 ухвалено:

«Затвердити угоду про визнання винуватості від 14 січня 2022 року у кримінальному провадженні, що внесене до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 1202103000000370, про обвинувачення ОСОБА_1 у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 240-1 КК України, між прокурором Спеціалізованої екологічної прокуратури (на правах відділу) Волинської обласної прокуратури Наумуком Олександром Михайловичем та обвинуваченим ОСОБА_1.

ОСОБА_1 визнати винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 240-1 Кримінального кодексу України, та призначити йому покарання у виді штрафу в розмірі 3000 (три тисячі) неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що в грошовому еквіваленті становить 51000 (п'ятдесят одна тисяча) гривень» [58].

Вироком Глибоцького районного суду Чернівецької області у справі № 715/77/22 від 24.01.2022 ухвалено:

«Затвердити угоду про визнання винуватості від 12.01.2022 року, укладену між підозрюваним ОСОБА_1 за участі захисника Кригана Валерія Васильовича та начальником Новоселицького відділу Чернівецької окружної прокуратури Бежан Максимом В'ячеславовичем.

ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, визнати винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 240-1 КК України і призначити йому міру покарання, із застосуванням ст. 69 КК України, у виді штрафу в розмірі 4705 (чотири тисячі сімсот п'ять) неоподаткованих мінімумів доходів громадян, тобто 79 985 (сімдесят дев'ять тисяч дев'ятсот вісімдесят п'ять) гривень 00 копійок в дохід держави, без конфіскації майна» [59].

Наступним видом слідчих ситуацій є типова та нетипова(специфічна).

«Типова ситуація складається, коли при розслідуванні злочину діють загальні закономірності механізму вчинення злочину, утворення джерел доказової інформації. Для вирішення типових ситуацій застосовують заздалегідь розроблені програми діяльності слідчого, дізнавача. Специфічна слідча ситуація складається за характерним збігом обставин, які потребують вибору нетипових засобів і тактичних прийомів вирішення» [55].

Інакше кажучи, типовою слідчою ситуацією є ситуація, за якої слідчий, покладаючись на методичні напрацювання, доходить висновку, що кримінальне правопорушення, розслідування якого він здійснює, має спільні ознаки з іншими злочинами такої ж категорії, обставини яких викладені в методичних рекомендаціях. Фактично, методичні рекомендації з розслідування незаконного видобування бурштину можуть стати покроковою інструкцією з розслідування, де описано тактику розслідування злочинів такої категорії, а саме: які слідчі (розшукові) дії слід провести, в якій послідовності, які тактичні прийоми слід застосувати, тощо...

Перш за все, є необхідність у встановленні того, що слідча ситуація є типовою чи нетиповою. Вказаного можна досягти, шляхом первинного огляду, дослідження місця події. Наприклад, встановлено, що основним способом видобування бурштину є вимивання за допомогою мотопомпи. Віднайшовши сліди видобування бурштину саме таким способом, слідчий може припустити, де таке обладнання може зберігатись, обслуговуватись, які сліди залишає, тощо... Типовою слідчою дією за таких обставин може стати проведення обшуку у осіб, які, за результатами первинних слідчих (розшукових) дій, можуть бути причетні до вчинення злочину. Така комбінація із слідчих дій притаманна типовій слідчій ситуації і маємо переконання, що прямо передбачена відповідною методичною інструкцією. Тобто, слідчий здійснює розслідування, керуючись виробленими методичними рекомендаціями.

За умови виявлення специфічних ознак вчинення злочину, нехарактерної слідчої картини – слідчий має зробити висновок щодо ймовірної слідчої версії, зробити правильне тактичне рішення, які слідчі (розшукові) дії слід провести у такому випадку, аби отримати результат (підтвердити слідчу версію чи спростувати її).

Аналізуючи слідчу та судову практику, можемо дійти висновку, що лівова частка слідчих ситуацій, з якими стикаються правоохоронці, є типовими і їх розслідування не потребує особливих затрат часу для планування розслідування, висування слідчих версій.

Підсумовуючи, слідчі ситуації поділяються на прості та складні. Імпонують тези з цього приводу Л. Г. Дунаєвської, яка зазначає:

«проста слідча ситуація – відомо про факт вчинення злочину, відома особа, яка його вчинила або про неї є орієнтовна інформація.

Приклад складної слідчої ситуації:

а) відомо про факт вчинення злочину, не відома особа, яка вчинила злочин, не відомо місце вчинення злочину;

б) відомо про факт вчинення злочину, не відома особа, яка вчинила злочин, відомо місце вчинення злочину;

в) відомо про факт вчинення злочину, відома особа, яка вчинила злочин, не відомо місце вчинення злочину» [50, с. 127].

В залежності від складності ситуація є потреба вирішення, які слідчі дії слід провести.

Якщо вести мову про ситуацію «А», на нашу думку, варто допитати особу (заявника), провести опитування осіб, яким може бути щось відомо про обставини злочину, залучити працівників оперативного підрозділу до проведення оперативно-розшукових дій. За результатами вищеповисаних дій можливо вдасться встановити місце незаконного видобування. Встановивши місце, перш за все слід провести огляд місця події, опитування осіб, що проживають поруч з місцем видобування, тощо.. За результатами таких дій, можуть бути підстави для проведення обшуків, допитів, тощо...

Першочергові дії, які слід провести в ситуації «Б» частково описані в ситуації «А». Мова йде про огляд місця події, опитування, допити, обшуки. Логічним результатом таких дій повинно стати встановлення особи (підозрюваного), якого в подальшому слід допитати аби встановити спільників, якщо такі є, з'ясувати інші обставини.

Ситуація «В» в повній мірі відповідає діям, які слід провести у ситуаціях «А» та «Б». На підставі вищенаведеного, можемо дійти висновку, що розслідуючи незаконне видобування бурштину, незважаючи на складність слідчої ситуації, обов'язковим є проведення опитувань (в порядку ст. 33 ЗУ «Про Національну поліцію»), огляду місця події, допитів свідків, обшуків, допитів підозрюваного. Такий перелік не є вичерпним, проте як показує практика – комплекс описаних дій є достатнім для розкриття злочину.

Завершуючи підрозділ, що присвячений типовим слідчим ситуаціям, що виникають на початковому етапі розслідування незаконного видобування бурштину, проаналізувавши практику з цього питання, можемо дійти висновку, що такими ситуаціями є:

1. Відомо про факт вчинення злочину, злочинця (злочинців) затримано на місці незаконного видобування;

2. Відомо про факт вчинення злочину, злочинця (злочинців) затримано на місці вчинення злочину на етапі підготовки до вчинення злочину (підготовка місця, налаштування обладнання, тощо.);
3. Відомо про факт вчинення злочину, злочинця (злочинців) затримано під час перевезення незаконно видобутого бурштину;
4. Відомо про факт вчинення злочину, особа злочинця не встановлена, місце вчинення злочину не встановлено;
5. Відомо про факт вчинення злочину, особа злочинця не встановлена, місце вчинення злочину встановлено;
6. Відомо про факт вчинення злочин, особа злочинця встановлена, місце вчинення злочину не встановлено.

Як правило, слідчий опиняється саме в таких слідчих ситуаціях, виходячи з яких, слідчий висуває версії та планує хід розслідування, вирішуючи, завдяки проведенню яких слідчих (розшукових) дій вдасться досягти мети кримінального провадження (швидкого, повного та неупередженого розслідування, доведення вини винної особи, притягнення її до відповідальності). [45]

Досудове розслідування є комплексним та динамічним явищем, яке складається з багатьох компонентів. На нашу думку, здійснення досудового розслідування повинно відбуватись під егідою двох чинників:

- 1) дотримання принципів права та засад кримінального провадження;
- 2) ефективності.

Як відомо, однією з засад кримінального провадження є презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини. Нормативно закріпленим проявом цієї засади стали вимоги, передбачені ст. 91 КПК України, де прямо передбачено, які обставини підлягають доказуванню у кримінальному

провадженні. Здійснюючи досудове розслідування, слідчий, у передбачений законодавством спосіб, із дотриманням вимог законодавства, повинен довести наявність таких обставин. Не доведення однієї з таких обставин має наслідок у вигляді закриття кримінального провадження. На нашу думку, такий обов'язок є проявом вимог ст. 62 Конституції України, де чітко зазначено, що: «Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях» [1]. Таким чином, належне доказування обставин, що передбачені ст. 91 КПК України, є гарантією того, що до особи застосовано належну правову процедуру, чим не порушено її права та свободи. Дотримання цього стандарту є невід'ємним елементом демократичної, правової держави.

Поряд з цим, досудове розслідування, яке є однією із складових кримінального провадження, повинно виконувати своє завдання, яке полягає у: «захисті особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування» [45]. Саме для забезпечення швидкого та повного розслідування слідчий повинен бути компетентним, що включає в себе практичну та теоретичну складову підготовки.

Будучи теоретично освідомленим про типові слідчі ситуації, які притаманні певному виду злочину, слідчий, здійснюючи розслідування, буде в змозі висунути слідчі версії щодо події, що відбулась, прийняти тактично правильні рішення, сформулювати план розслідування злочину в найкоротший строк, що стане запорукою досягнення позитивного результату розслідування.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ПОДАЛЬШОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ БУРШТИНУ

3.1 Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій

Досудове розслідування є складовим елементом, однією із стадій кримінального провадження. Керуючись ст. 2 КПК України завданням кримінального провадження є: «захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду» [45].

Розслідування будь-якого злочину включає в себе проведення низки процесуальних дій. Вибір тактики та методики, застосування загальних та спеціальних знань напряду залежить від того, щодо якого кримінального правопорушення здійснюється досудове розслідування, обов'язково зважаючи на криміналістичну характеристику такого злочину, оскільки, фактично, така характеристика є мапою для слідчого і з якої випливає в якому напрямку необхідно проводити слідчі (розшукові) дії, який результат може бути отримано задля результативного просування слідства і формування в подальшому доказової бази, аби виконати покладене КПК України завдання (забезпечення повного розслідування, захист суспільства від кримінальних правопорушень).

Отже, для того аби досудове розслідування здійснювалось ефективно – слідчий повинен бути освідомлений про типові ознаки такого злочину, тобто, повинен враховувати складові криміналістичної характеристики того злочину, який ним розслідується.

Слід зазначити, що проведення досудового розслідування може бути ускладнене великою кількістю факторів, таких як: вчинення ряду суміжних злочинів, вчинення злочинів у сукупності, або ж навіть вчинення одного злочину може мати триваючий характер та, як правило, таким, що залишає значну слідову картину, для дослідження якої існуватиме необхідність у залученні в процес

досудового розслідування спеціалістів та експертів, оперативних працівників за допомогою яких вдасться зафіксувати та сформувавши повну картину подій. Це є необхідним задля встановлення дійсних фактичних обставин злочину, що було вчинено.

Ефективність проведення досудового розслідування залежить від правильності кваліфікації злочину, застосування тактики та стратегії щодо проведення слідчих (розшукових) дій. Ефективність яких залежить від оперативності та максимальної обізнаності уповноваженої особи (слідчого) з специфікою злочину, а також знань щодо того, які засоби, прийоми слід застосувати аби досягти розкриття такого злочину у встановлений процесуальним законом строк з якомога більшим коефіцієнтом результативності.

Статтею 240¹ КК України встановлено, що незаконне видобування бурштину, законність походження якого не підтверджується відповідними документами утворює склад злочину. [6]

Цілком зрозуміло, що найчастіше такий злочин може вчинитись лише в тих регіонах, де є поклади бурштину та вони є перспективними з призми довготривалості їх видобування. Як висновок, необхідно посилити слідчі органами кадрами, які кваліфікуються саме на розслідування злочинів проти довкілля в певних регіонах країни (північ України), надати необхідний ресурс для розслідування такого злочину. Насамперед мова йде про спеціальні технічні пристрої, транспортні засоби та людський ресурс, оскільки навіть проведення огляду місця події потребує всього вищезазначеного у значній кількості. Враховуючи той факт, що видобування здійснюється у відділених районах, які є важкодоступними, площа ділянок, де здійснюється таке видобування також може бути значною і для проведення її огляду необхідні значні ресурси як в людському, так і технічному плані.

Згідно з ч. 1 ст. 237 КПК України, огляд проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення.

Слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей, документів та комп'ютерних даних. [45]

Як зазначає М. Р. Прокоп: «Огляд місця події є первинною і невідкладною слідчою дією. Це пояснюється тим, що існує необхідність в отриманні інформації про злочин в первісному, незмінному вигляді, оскільки будь-яке зволікання спричиняє втрату речових доказів, зміну слідової картини. Невідкладність огляду місця події пояснюється також необхідністю оперативного отримання інформації з метою організації розшуку причетних осіб, а також проведення інших слідчо-розшукових дій, спрямованих на викриття злочину» [60, с. 76].

Чинним КПК, а саме ч. 2 ст. 214 цього кодексу України передбачено, що досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР.

Не слід забувати, що «огляд місця події в невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до ЄРДР, що здійснюється негайно після завершення огляду. З урахуванням наведеного огляд місця події є єдиною слідчою дією, що в невідкладних випадках може проводитися до початку внесення даних про кримінальне правопорушення до ЄРДР» [61].

Такі дії можуть бути вчинені з метою запобігання втрати доказів або знищення/псування слідової картини, особливо враховуючи, що місце, яке підлягає огляду перебуває під відкритим небом і зміна погодних умов може призвести до їх псування/знищення.

Об'єктами, що повинні бути оглянутими є:

- Ділянка місцевості, де безпосередньо відбувалось нелегальне видобування;
- Знаряддя, за допомогою якого таке видобування здійснювалось;
- Місце зберігання незаконно видобутих корисних копалин та тара для їх зберігання;
- Транспортні засоби, механізми та пристосування, призначені для вивозу добутого на інше місце зберігання. [60, с. 77]

Не слід також забувати, що «проведення огляду місця події складається з наступних етапів: 1) підготовчого; 2) робочого; 3) заключного» [62].

Зрозуміло, що результати, які очікуються від огляду місця події досягаються на робочому та заключному етапі, проте не варто зменшувати важливість підготовчого.

Важливість підготовчого етапу була описана паном М. Р. Прокопом, який в свою чергу керувався напрацюваннями С. С. Чернявського, щодо особливостей проведення досудового розслідування за фактом незаконного видобування бурштину-сирцю.

Як зазначають автори: «На підготовчому етапі до виїзду на місце події основним завданням слідчого є інформаційно-тактичне та матеріально-технічне забезпечення проведення огляду. Насамперед, слідчий зобов'язаний одержати інформацію про подію та умови, в яких необхідно буде працювати; встановити, які дії були прийняті щодо охорони місця події, які були внесені зміни» [60, с. 77].

Важливою умовою успішного проведення огляду місця події є формування слідчим групи (склад групи), яка буде виїздити на місце події.

Часто виїзд повинен бути здійсненим із залученням працівників оперативного підрозділу або ж навіть підрозділів спеціального призначення, оскільки з огляду на те, що такий вид злочинності розвивається на території певних регіонів вже десятиліттями і носить масовий характер – є вірогідність чинення спротиву від осіб, що, ймовірно, можуть бути причетними до такого злочину. Приклади цього були висвітлені мною в попередньому розділі. Як наслідок – необхідне силове забезпечення проведення такої слідчої дії.

Не менш важливим аспектом є залучення до проведення такої дії спеціалістів, експертів, можливо, навіть фахівців у галузі геології, гемології.

«За допомогою експерта-криміналіста вдається швидше та більш кваліфіковано (з урахуванням практичного досвіду і навичок, притаманних йому) провести результативний огляд, більш точно сформулювати опис слідів і ознак для внесення в протокол, вказати на ймовірний механізм утворення слідів

у зв'язку з подією, щодо якої проводиться розслідування. Участь експерта-криміналіста може допомогти слідчому обрати найбільш правильну тактику огляду» [60, с. 77].

Порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події та орієнтовний алгоритм їх дій передбачено однойменною Інструкцією, що затверджена Наказом МВС № 1339 від 03.11.2015.

Особливої уваги заслуговує Розділ IV вказаної інструкції, де зазначається, що:

- « під час проведення пошуку та виявлення слідів спеціалісти застосовують наявні технічні засоби та використовують насамперед неруйнівні методи їх виявлення, а в разі недосягнення позитивного результату - руйнівні методи виявлення слідової інформації;
- перед використанням руйнівних методів пошуку слідів спеціалісти повинні отримати від слідчого згоду на їх застосування та визначитися з пріоритетом слідової інформації, яка підлягає виявленню, з метою подальшого проведення експертних досліджень у лабораторних умовах;
- про вжиті заходи та факти виявлення слідової інформації спеціалісти інформують слідчого. Під час огляду здійснюються фотографування та вилучення виявлених об'єктів, фіксуються методи їх виявлення із зазначенням про це у протоколі ОМП;
- під час фіксації виявленої слідової інформації в протоколі спеціалісти надають допомогу слідчому в описі специфічних ознак (вид та кількість виявлених слідів, їх локалізація, спосіб виявлення)» [63].

Абсолютно логічно, що без участі спеціаліста проведення огляду не буде таким результативним, оскільки саме за допомогою спеціальних знань останнього можна максимально точно відобразити картину події, що є надважливим для проведення розслідування. Вказане пояснюється тим, що від такого огляду може залежати викриття злочину «гарячими слідами».

Все виявлене та вилучене під час проведення огляду місця події заноситься до протоколу огляду. Належне оформлення протоколу огляду місця події є важливим, оскільки в подальшому ці речі можуть стати об'єктами експертного дослідження чи інших слідчих дій, на основі яких можна буде сформулювати висновок про наявність підстав для формування обвинувального акта.

Яскравим прикладом необхідності та значимості такої процесуальної дії, як оформлення протоколу може слугувати рішення Касаційного кримінального суду Верховного Суду (далі ККС ВС) у справі 437/2010/17.

Постановою у справі № 437/2010/17 від 16.03.2021 залишено без змін рішення судів першої та апеляційної інстанції у частині визнання недопустимими доказами протоколу огляду місця події та висновку експерта з огляду на наступне:

«Судом встановлено, що протокол огляду місця події від 28 травня 2017 року не містить підпису слідчого, який проводив дану процесуальну дію, що унеможлиблює ідентифікацію особи, яка складала даний протокол. До даного протоколу також додана фототаблиця, яка підписана невідомою особою, без зазначення прізвища особи, крім того в даній фототаблиці, зазначено, лише те, що вона є "фототаблицею до протоколу огляду місця події від 28.05.2017 року за фактом", будь-які інші пояснення у фототаблиці відсутні.

Враховавши такі обставини, суд першої інстанції дійшов до висновку про те, що протокол огляду місця події від 28 травня 2017 року та фототаблиці до вказаного протоколу є недопустимими доказами у вказаному кримінальному провадженні.

Крім того, суд визнав недопустимим і похідний від цих доказів висновок судово-хімічної експертизи N 793 від 02 червня 2017 року, оскільки висновок експерта не може ґрунтуватись на доказах, які визнані судом недопустимими (ст. 101 ч. 5 КПК України). При цьому суд врахував доктрину "отруєного дерева" (або "ефект доміно"), яка знайшла своє відображення у рішеннях Європейського суду з прав людини, зокрема у справах "Гефген проти Німеччини" від 30 червня 2008 року та "Яременко проти України" від 30 квітня 2015 року, згідно яких визнання одного доказу недопустимим має наслідком невизнання доказами всіх фактичних даних, одержаних на його підставі, тобто матеріали, отримані в результаті використання недопустимого доказу, самі є недопустимими як доказ» [64].

Вищенаведений приклад демонструє, що дотримання процесуальних вимог на будь-якому етапі проведення слідчої (розшукової) дії (у випадку оформлення протоколу огляду місця події – вимоги ст.ст. 104-106 КПК України) - є обов'язковою умовою для того, аби здобуті під час проведення такої дії докази могли бути визнані судом допустимими.

Повертаючись до теми огляду місця події, вважаємо, що окрім виявлення матеріальних слідів можна зробити певні висновки про осіб, які можуть бути причетні до вчинюваного злочину, або ж є особами, яким щось відомо про злочин, що вчинено.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 65 КПК України: «Свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають

доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань» [45].

Тобто, можливе встановлення та допит свідків, на основі показань яких можна буде проводити інші більш ґрунтовні слідчо-розшукові дії.

Окрім цього, хотіли б зазначити про такий поліцейський захід, що передбачений ст. 33 ЗУ «Про Національну поліцію» як опитування особи. «Поліцейський може опитати особу, якщо існує достатньо підстав вважати, що вона володіє інформацією, необхідною для виконання поліцейських повноважень» [65].

Головною перевагою такого заходу є те, що він не відноситься до слідчо-розшукових дій і тому може бути проведено до внесення даних до ЄРДР, тобто, завдяки такому заходу можна невідкладно отримати певну інформацію про осіб, які можуть володіти інформацією про обставини злочину. Такі особи можуть в подальшому бути визнані свідками, а їх показання можуть стати правовою підставою для проведення інших дій, наприклад, обшуку.

На наше переконання, враховуючи практичний досвід, вважаємо, що при розслідування злочину, передбаченого ст. 240¹ КК України, проведення такої дії, як допит свідка є проміжною дією між оглядом місця події та обшуком. Бажаємо детальніше висвітлити цю дію, оскільки у такій категорії злочинів саме обшук є найбільш масштабною та повною дією, яка, як правило, також є і найбільш результативною.

Розпочнемо це питання з думок особи, яка є професійним слідчим і, власне, на практиці здійснює досудове розслідування. Мова йде про Я. В. Пустовойтову, яка є оперуповноваженим Головного управління Національної поліції в Київській області. Вона провела ґрунтовний аналіз питання окремих аспектів проведення обшуку під час розслідування незаконного видобутку коштовного каміння (органогенного утворення, яким і є бурштин).

Слідча наводить у своїй праці тезу, що: «слідчі НПУ найбільш ефективним під час розслідування незаконного видобутку бурштину вважають обшук (55,1 % опитаних)» [13, с. 54].

Відповідно до положень ст. 234 КПК України: «обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб» [45].

Навіть з тлумачення назви статті КПК України можна дійти висновку, що проведення такої слідчої (розшукової) дії, як обшук може мати максимально ефективний результат. Так є, оскільки завдяки проведенню такої дії може бути досягнута значна кількість позицій, які підлягають доведенню в межах кримінального провадження.

Обшук є слідчою дією, яка проводиться на підставі ухвали слідчого судді, проте вказана дія може бути проведена і без такої ухвали у невідкладних випадках, але вказане буде висвітлено далі.

Щодо ухвали слідчого судді. Вважаю, що проведення такої дії повинно відбуватись виключно з дозволу суду, оскільки обшук, апріорі, є втручанням у приватне життя людини, що гарантовано кожному ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Траплялись випадки, коли слідчі зловживали такою дією з неправомірною метою у зв'язку з тим, що проведення обшуку є дією, яка може чинити вплив та тиск на особу, у якої проводиться обшук.

Як наслідок, законодавством чітко закріплено, що для того аби судом було надано дозвіл на проведення обшуку слідчий має обґрунтувати, що: « доступ до речей, документів або відомостей, які можуть у них міститися, неможливо отримати органом досудового розслідування у добровільному порядку шляхом витребування речей, документів, відомостей відповідно до частини другої статті 93 цього Кодексу, або за допомогою інших слідчих дій, передбачених цим Кодексом, а доступ до осіб, яких планується відшукати, - за допомогою інших слідчих дій, передбачених цим Кодексом. Зазначена вимога не поширюється на випадки проведення обшуку з метою відшукування знаряддя кримінального правопорушення, предметів і документів, вилучених з обігу» [45].

Окрім цього, законодавцем прямо передбачено ряд імперативних вимог, дотримання яких є обов'язковим під час проведення обшуку, а їх порушення призведе до того, що всі отримані докази під час проведення такого обшуку можуть бути визнані недопустимими доказами. Мова йде про час проведення обшуку, обов'язковість проведення обшуку саме уповноваженою на це особою, склад інших учасників, технічне забезпечення проведення такої дії, тощо...[45]

Направляючи клопотання про надання дозволу на проведення обшуку, на слідчого, прокурора покладено обов'язок зазначити мету проведення обшуку, яка повинна бути належним чином описана та обґрунтована у клопотанні. Зокрема, чітко передбачено, що існує обов'язок зазначити речі, документи, осіб, яких планується відшукати. Існує пряма вимога аргументувати суду, що ці речі/особи можуть перебувати за місцем, де планується провести обшук, окрім вказаного також існує необхідність у доведенні того, що такі предмети, які планується відшукати мають яесь відношення або ж значення для розслідуваного кримінального провадження. [45]

Вказане підтверджується і доктриною, зокрема Я. В. Пустовойтова у своїй праці, про яку йшла мова вище, наводить наступне твердження: «Необхідність у проведенні обшуку під час розслідування незаконного видобутку дорогоцінного каміння органогенного утворення виникає тоді, коли є підстави вважати, що у квартирі, будинку, на складі тощо можуть перебувати предмети, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення. Законом визначається, що під час підготовки до проведення цієї слідчої (розшукової) дії обов'язкове отримання даних: про осіб, у яких проводитиметься обшук; про об'єкти, які потрібно відшукати; про місце, де буде проведено обшук. Під час незаконного видобутку дорогоцінного каміння органогенного утворення, зокрема бурштину, та його реалізації можливе вчинення достатньо широкого спектра кримінальних правопорушень, однак метою злочинних дій практично завжди є або незаконне заволодіння цінностями (наприклад, розкрадання працівниками видобувних підприємств, видобуток без документів, що дозволяють здійснення такого виду діяльності), або приховування бурштину, отриманого законним способом, від

установленої законодавством системи обліку для отримання неврахованих прибутків» [13, с. 55].

Як показує судова практика з цього питання під час проведення таких обшуків, головною метою є виявити знаряддя за допомогою якого здійснювалось незаконне видобування (кустарно виготовлені мотопомпи, тощо.), транспортні засоби, на якому видобуте транспортувалось та, власне, предмет злочину, тобто, сам бурштин. Доказом цього можуть бути наступні судові рішення, де описуються виявлені під час обшуку речі. [66; 67; 68]

Мова йде про видобування, проте щодо розслідування інших протиправних дій, які передбачені у диспозиції ст. 240¹ КК України – судова практика є значно різноманітнішою. Здійснюючи досудове слідство за фактом незаконного зберігання, збуту, пересилання бурштину, слідчі під час проведення обшуків виявляють, окрім самого бурштину, ще й такі речі як: мобільні телефони, чорнові записи, грошові кошти та інші речі, які свідчать про те, що здійснюється злочинна діяльність учасників організованої групи, де кожен має свою роль та виконує певні функції, про що свідчать віднайдені та вилучені речі. [69]

Щодо предметів, які можуть бути метою пошуку вдало висловились Я.В. Пустовойтова., яка зазначила: «Предмети, що є об'єктом пошуку, можна розглядати за різними критеріями розмежування, а саме: предмети, що самі по собі не містять ознак злочину, але їх наявність у певному місці (або в певної особи) може свідчити про підготовку або вчинення злочину (наприклад, наявність великої суми грошей, мотопомпи тощо). Окремим об'єктом пошуку є документи, що свідчать про організовану злочинну діяльність, зокрема комп'ютери, електронні носії, які міг використовувати керівник для підготовки злочинів, зберігання інформації про членів організації тощо; документи, що вказують на існування «тіньової бухгалтерії»; документи, що можуть вказувати на наявність корумпованих зв'язків групи з представниками правоохоронних органів тощо» [13, с. 55].

Вважаємо, що головною перевагою проведення обшуку є раптовість. Погоджуємось з тезою, що «обшуки слід проводити по всіх відомих місцях постійного й тимчасового перебування підозрюваних, інших осіб, де можуть бути виявлені речові докази та документи, майно, отримане злочинним шляхом» [13, с. 56].

Більше того, у ситуаціях, коли цього вимагають обставини, вбачається доцільним проведення, так званих, «одночасних» або «групових» обшуків. Мова йде про випадки, коли є підстави вважати, що злочин був вчинений організованою групою людей. Цьому питанню приділена увага В. В. Лавренюком, який у своїй праці «Особливості підготовки і проведення обшуку при розслідуванні крадіжок, вчинених організованими групами» посилається на дисертацію С. Ф. Денисюка на тему «Система тактичних прийомів обшуку», де зазначається, що:

«Особливістю розслідування цієї категорії злочинів є необхідність проведення одночасних обшуків у всіх членів групи і на всіх об'єктах (за місцем проживання і роботи підозрюваних, а також їх близьких), де можуть знаходитися джерела доказів. Обшук досить складна слідча дія і його результати багато в чому залежать від того, як до нього підготувався слідчий. Підготовка до обшуку у житлі підозрюваного (обвинуваченого) повинна включати: ухвалення рішення про проведення обшуку; його процесуальне оформлення; одержання і аналіз орієнтуючої інформації про обшукуваного, особливості об'єкту, на якому буде проводитись обшук, і характеристику властивостей предметів, які підлягають відшуканню і вилученню; визначення часу проведення обшуку; підбір учасників слідчо-оперативної групи, яка буде проводити обшук і розподіл обов'язків між ними; підготовку науково-технічних засобів, додаткових засобів фіксації ходу і результатів обшуку; вирішення питання про необхідність використання службово-пошукового собаки під час обшуку; підготовка транспортних засобів; визначення способів зв'язку і заходів попередження можливої протидії, у тому числі в активних формах, з боку обшукуваних та інших зацікавлених осіб;

складання плану обшуку; вжиття заходів, що виключають поширення відомостей про хід і результати обшуку» [70, с. 221; 71].

Тобто, обшук як і будь-яка інша дія, потребує попередньої підготовки. Мова навіть не про попередньо отриманий дозвіл на проведення обшуку (ухвала слідчого судді), а про етап підготовки з технічної точки зору, а саме: кількісний склад учасників слідчої групи (залучення групи, яка забезпечує безпеку під час проведення обшуку), залучення спеціалістів, забезпечення технічної комплектації групи, в тому числі засоби зв'язку для комунікації між слідчими групами, якими проводиться обшук, між учасниками обшуку, тощо...

Окрім цього, перед проведенням обшуку варто спланувати його проведення з огляду на архітектурні умови планування будівель аби досягти умови «раптовості обшуку». Слід перевірити інформацію щодо наявності у особи, у якої планується обшук, зброї, інших речей, що можуть становити небезпеку. У випадку, якщо є чітке розуміння, що обшук може відбуватись протягом тривалого періоду – слід забезпечити запас провізії для учасників слідчої групи та осіб, які будуть позбавлені змоги залишити місце обшуку, тощо...

Проведення таких обшуків дійсно дає свої плоди, яскравим прикладом цього може бути проведення Службою безпеки України операції «Бурштин» під час якої було проведено 123 обшуки і викрити групу осіб, які займались організацією незаконного видобування бурштину. [72]

Ще одним прикладом може стати проведення операції під процесуальним керівництвом Офісу генерального прокурора в результаті якої: «проведено 46 обшуків на території Рівненської, Київської областей та м. Києва. В ході їх проведення виявлено та вилучено незаконно видобутий бурштин-сирець загальною вагою більше 1 тонни, бурштин-«пейзаж» та ювелірні вироби з бурштину загальною вагою 200 кг, обладнання для кустарної обробки каміння, гроші від його реалізації, мобільні термінали з встановленим програмним забезпеченням, чорнові записи стосовно об'ємів реалізованого та клієнтів, а також мотопомпи та пожежні рукави» [73].

Ще одним тактичним прийомом, на який хочемо звернути увагу є проведення, так званих, «негативних обшуків». Основна суть проведення такого обшуку зводиться до наступного: «У разі наявності декількох місць обшуку також проводиться тактична операція «Допущення обшуку з негативним результатом», суть якої полягає в тому, що вибирається одне місце для обшуку. За іншими місцями в цей час здійснюють візуальне спостереження з використанням технічних засобів. Таке спостереження дає змогу встановити осіб, простежити переміщення предметів, знарядь злочинів, виявити інші місця приховування об'єктів пошуку та провести ефективні обшуки» [13, с. 56].

Як бачимо, за умови правильності обрання тактики проведення обшуку, дотримання усіх вимог законодавства – обшук є надзвичайно ефективною слідчо-розшуковою дією. За результатами такої дії слідчим може бути скореговано вектор здійснення розслідування, висування нових версій, спростування старих, що має наслідком у проведенні подальших слідчо-розшукових та/або процесуальних дій.

Частим сценарієм здійснення досудового розслідування (після проведення обшуків) може бути наявність підстав для: затримання особи; оголошення їй про підозру; обрання запобіжного заходу; формування і направлення обвинувального акта до суду, тощо....

Вказане є наслідком віднайдення породи, знаряддя для її добування, засобів та інших речей, які містять на собі сліди вчинення злочину, або які свідчать про причетність особи до вчинюваного злочину. Тобто, під час обшуку було виявлено докази. У відповідності до ч. 2 ст. 84 КПК України процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів. [45]

Проте слід пам'ятати, що будь-який доказ повинен бути дослідженим. Наприклад, без проведення судово-гемологічної експертизи неможливо встановити, що віднайдена порода є саме бурштином. Як наслідок, виявлена порода не може вважатись належним та допустимим доказом у кримінальному

провадженні, що розслідується за фактом вчинення злочину, передбаченого саме ст. 240¹ КК України.

З вказаною метою, у кримінальних провадженнях, які здійснюються за фактом розслідування вказаного кримінального правопорушення, слідчими завжди застосовується проведення такої дії, як призначення експертиз: гемологічна/криміналістична.

Питанню проведення експертиз у кримінальному провадженні, яке розслідується за фактом злочину, передбаченого ст. 240¹ КК України, буде присвячена увага в подальшому, проте, завершуючи опис такої слідчої дії, як обшук – хочемо акцентувати увагу на проведенні невідкладного обшуку, що передбачено ч. 3 ст. 233 КПК України. Проаналізуємо цю тему з призми порушення уповноваженими особами (слідчими/прокурорами/слідчими суддями) невід’ємних прав людини та громадянина.

Проблематика, якої бажаємо торкнутись присвячена наступному:

У відповідності до вимог ч. 3 ст. 233 КПК України слідчий має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи. [45]

Після проведення невідкладного обшуку у прокурора, слідчого, дізнавача за погодженням із прокурором існує обов’язок невідкладно після здійснення таких дій (проведення невідкладного обшуку) звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку (легалізацією вже проведеного обшуку).

У відповідності до КПК України, таке клопотання повинно бути розглянуто слідчим суддею в день його надходження, за результатами його розгляду суддею має бути постановлена ухвала у відповідності до вимог процесуального законодавства.

На жаль, на практиці все відбувається інакше, що призводить до грубого порушення прав людини слідчим суддею. Як правило такі дії судді не стають підставою для притягнення його до дисциплінарної відповідальності.

Побутує практика, що після проведення невідкладного обшуку слідчий звертається до суду з клопотанням про легалізацію проведеного обшуку в

порядку ч. 3 ст. 233 КПК України, тобто, з клопотання про надання дозволу на вже фактично проведений обшук, проте на практиці в такому клопотанні слідчим зазначається перелік вже фактично вилученого майна.

Як правило, слідчий суддя задовольняє таке клопотання, що призводить до порушення права особи на вільне володіння належним йому майном з огляду на наступне:

Відповідно до абз. 3 ч. 7 ст. 236 КПК України, вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном. [45]

У такому випадку, зазначення слідчим суддею в результативній частині ухвали про надання дозволу на проведення обшуку вже фактично вилучених речей та документів, належних власнику, останній позбавлений права на вжиття будь-яких заходів щодо відновлення свого порушеного права вільно володіти та розпоряджатися своїм майном, з огляду на таке:

«Чинний КПК України містить лише три процесуальні механізми, за допомогою яких володілець може ставити перед слідчим суддею питання про обґрунтованість обмеження права власності:

- 1)заперечення арешту майна при розгляді відповідного клопотання і обґрунтування своєї позиції в судовому засіданні;
- 2)звернення з клопотанням про скасування арешту майна з доведенням того, що в подальшому застосуванні цього заходу відпала потреба або арешт накладено необґрунтовано;
- 3)оскарження бездіяльності щодо повернення тимчасово вилученого майна» [74].

У зв'язку з зазначенням в ухвалі про легалізацію обшуку переліку вилученого майна – де-юре, не є тимчасово вилученим майном і воно не потребує накладення арешту у розумінні ч. 7 ст. 236 КПК України.

У підсумку, власник майна позбавлений дієвих способів захисту свого права у частині:

- звернення з клопотанням про повернення тимчасово вилученого майна та/або оскарження бездіяльності, яка полягає у неповерненні такого майна;
- подання заперечень щодо арешту майна;
- оскарження накладеного арешту на майно;
- звернення з клопотанням про скасування арешту. [74]

Таким чином, «власник майна опиняється у правовому вакуумі. Результатом такої ситуації є те, що речі, на відшукання яких надано дозвіл в ухвалі слідчого судді, не є тимчасово вилученим майном, і для подальшого утримання їх органом досудового розслідування не потрібне застосування арешту майна як заходу забезпечення кримінального провадження, власник цих речей залишається без належної правової процедури для захисту свого права власності в межах кримінального провадження» [74].

Очевидно, це суперечить завданням кримінального провадження та принципам, дотримання яких є прямим обов'язком судді.

Вказана позиція має поодинокі застосування у практиці слідчих суддів. Найбільш обґрунтоване її аргументування наведено в ухвалі Вищого антикорупційного суду (далі – ВАКС) у справі № 991/5144/21 від 03.08.2021.

Варто також зазначити, що фактично такою ухвалою слідчого судді про надання дозволу на проведення обшуку (легалізація проведеного обшуку) вирішено питання про обмеження права власності особи, у якої було проведено обшук.

Слушною видається думка слідчого судді ВАКС В.В. Михайленко., що викладена у постановленій нею ухвалі у справі № 991/5144/21 від 03.08.2021:

«За таких обставин, судовий контроль під час розгляду клопотання про дозвіл на проведення обшуку було порушено, з огляду на те, що ухвала слідчого судді про надання дозволу на проведення обшуку не може одночасно поширюватися і на вирішення питання про обмеження права власності особи, у якої цей обшук буде проведений. Адже предметом судового контролю в першому випадку є легітимність, необхідність і пропорційність втручання у

право особи на приватність (в першу чергу, недоторканність житла чи іншого володіння особи), в той час як обмеження права власності потребує окремого судового вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому КПК України. Будь-яке обмеження права власності повинно здійснюватися на умовах, передбачених законом, має переслідувати законну мету за допомогою засобів, які є їй пропорційними. Водночас, будь-яке втручання державного органу у право на мирне володіння майном повинно забезпечувати «справедливий баланс» між загальним інтересом суспільства та вимогами захисту основоположних прав конкретної особи» [74].

Таким чином, об'єктивно можна дійти висновку, що постановляючи таку ухвалу слідчим суддею порушується ряд вимог закону, постановлена ним ухвала є такою, що суперечить вимогам процесуального законодавства, вона є такою, що призводить до грубого порушення прав людини, а саме: до порушення права вільно володіти майном та права на справедливий суд.

Постановляючи таку ухвалу, слідчий суддя не виконує покладену на нього КПК України функцію, більше того – своїми діями грубо та умисно порушує права людини, що може бути підставою для притягнення його до дисциплінарної відповідальності на підставі п. 4 ч. 1 ст. 106 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів».

Щодо використання спеціальних знань. Цілком зрозуміло, що кримінальне провадження предметом якого є розслідування незаконного видобування бурштину не може обійтись без такої дії, як проведення експертиз. Використання спеціальних знань в межах розслідування є обов'язковою умовою аби довести, що дійсно, мало місце незаконного видобування виключно бурштину. Вказаному є проста причина: не можна вважати віднайдену породу бурштином без відповідного експертного висновку.

Як зауважує Л. В. Мединська у своїй праці «Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні України», «Однією із обов'язкових умов ефективного розслідування злочинів та подальшого їх судового розгляду є не лише фаховість та професійний досвід органів, які здійснюють кримінальне провадження, а й необхідність використання спеціальних знань різних галузей.

Потреби судочинства у використанні досягнень науки та техніки породжують необхідність залучення у провадження спеціальних суб'єктів – носіїв спеціальних знань, які після їх допуску у кримінальний процес є самостійними учасниками кримінального провадження» [75, с. 278].

Аналізуючи слідчо-судову практику, що дотична до проваджень, предметом яких є незаконне видобування бурштину виокремив для себе два види судових експертиз, які проводяться в межах таких проваджень, а саме:

- гемологічна експертиза;
- екологічна експертиза.

Щодо першого виду експертизи. Гемологічна експертиза налічує ряд експертних спеціальностей, однією з яких є дослідження дорогоцінного каміння органогенного утворення, яким і є бурштин. [76] Проведення вказаної експертизи є необхідним насамперед для того, аби встановити, що порода, яка надана на експертизу є саме бурштином, оскільки без такого встановлення не можна говорити про те, що відбулось саме незаконне видобування бурштину, тобто, немає складу злочину.

«На ряду з дослідженням природного каміння (бурштину) питому вагу гемологічних досліджень складають дослідження імітацій каміння. Ось далеко не повний список способів, за допомогою яких можна «підробити» дорогоцінний камінь:

- штучні скло та стрази - кольорові і безбарвні
- кольорова пластмаса, керамічна маса
- складові матеріали - дуплети і триплети (склесні шари з тонких смужок скла або композитних матеріалів і природного каменю)
- реконструйовані матеріали (продукти спікання дрібних шматочків природних матеріалів)
- синтетичні камені, що імітують дорогоцінні.

Комплексне використання різноманітних методів дослідження, приборів та тестерів дозволяє вирішити різноманітні завдання експертизи каміння, а саме

дозволяє вирішити весь комплекс завдань стосовно виявлення імітації та підробки дорогоцінного каміння та визначення: класифікаційних характеристик каміння; якісних характеристик каміння; виявити імітації каміння; походження природне/синтетичне каміння; наявність та тип облагородження каміння; країни походження для бурштину; родовища добування каміння; спосіб такого видобування» [76].

Підсумовуючи, така експертиза дає відповіді на ряд наступних питань:

- «Чи є каміння, зразки якого надано для дослідження бурштином чи імітацією? Якщо так,- яким саме ?
- Які якісні характеристики зразків каміння, наданого для дослідження?
- Яким є походження зразків каміння, наданого для дослідження ?
- З якого родовища було видобуто каміння, надане для дослідження ?
- Яка країна походження бурштину, наданого для дослідження ?
- Чи піддавались зразки каміння, наданого для дослідження, облагородженню ?
- Яка вартість каміння, наданого для дослідження ?» [76].

Окрім самого видобування, вчиняючи такий злочин, завдається шкода і надрам у місці такого видобування, оскільки сам процес видобування пов'язаний із механічним впливом на ґрунт, що призводить до його пошкодження та ерозії. Для встановлення розміру шкоди, яка завдається саме комплексу надр є доцільним проведення екологічної експертизи. Встановлення та доведення реального розміру спричиненої шкоди є актуальним питанням, оскільки, як зауважує А. Жовнерук у своїй праці «Незаконний видобуток бурштину як передумова екологічної катастрофи»: «Проблема незаконного видобутку бурштину є нагальною і потребує якомога швидшого вирішення. Внаслідок такої діяльності старателів заподіюється непоправна шкода ґрунтам (вимиваються поживні речовини і утворюється болотиста місцевість, на якій не ростуть рослини), водам (для того, щоб забезпечити наявність води для гідропомп старателі проривають канали, змінюють русло річок, що призводить до їх

осушення і зникнення). Нині внаслідок видобування бурштину в північно-західних районах Полісся існує порушення гідрологічного режиму, висихання та суттєве зменшення обсягу лісових ресурсів» [77, с. 106].

Як вже зазначалось, незаконне видобування бурштину здійснюється способами, які негативно впливають на довкілля у місці, де здійснювалось видобування.

Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень одним із видів передбачено проведення екологічної експертизи, де зазначено, що:

«Об'єктами екологічної експертизи є матеріальні і матеріалізовані джерела інформації, що містять фактичні дані про обставини надзвичайної екологічної ситуації, а саме: локальна земельна ділянка, на якій виявлені ознаки негативного антропогенного впливу, у тому числі забруднені земельні ділянки, ділянки із частковим або повним руйнуванням родючого шару ґрунту, забруднені водні простори (ділянки рік, озер, водоймищ); зразки флори й фауни, які піддалися негативному антропогенному впливу» [78].

Розслідуючи незаконне видобування бурштину, слідчий може поставити експерту питання:

«Чи є на конкретній земельній ділянці, водному об'єкті тощо ознаки негативного антропогенного впливу господарської діяльності людини? Якщо так, то які саме?»;

«Які екологічні ризики негативної зміни ґрунтового покриву виникають при здійсненні злочинної діяльності?»;

Яка екологічна шкода заподіяна в результаті злочинної діяльності?»;

Які безпосередні причини заподіяної екологічної шкоди?»;

Які екологічні наслідки заподіяні навколишньому природному середовищу внаслідок здійснення злочинної діяльності?» [78].

Наведений перелік питань є орієнтовним, проте надання відповіді на них є необхідним для доведення виду і розміру шкоди, що завдана протиправними діями.

Ще однією експертизою, яку слід провести аби досягти правильної кваліфікації дій підозрюваної особи та довести розмір шкоди, що завдано кримінальним правопорушенням є товарознавча експертиза.

Проведення такої експертизи є необхідним задля встановлення вартості каміння, яке було незаконно видобуто. Вважаємо, що таку експертизу доцільно проводити виключно після гемологічної, оскільки саме гемологічна експертиза може дати відповідь на питання: «Чи є порода, яка надана для проведення експертного дослідження бурштином?»

Після встановлення такого факту доцільно встановити вартість такої породи. Проведення товарознавчої експертизи регулюється Розділом IV Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень.

Вищезазначеною Інструкцією передбачено, що: «до числа об'єктів товарознавчої експертизи належать: споживчі товари, обладнання та сировина. Об'єктами експертизи цього виду можуть бути й інші товари» [78].

Головним питанням, на яке може бути отримана відповідь після проведення такої експертизи є: «Яка вартість об'єктів дослідження (із зазначенням дати, на яку необхідно провести оцінку)?» [78]. Здійснюючи проведення експертизи, експерт, шляхом аналізу ринкової вартості бурштину, дійде висновку про вартість породи (сировини), що надана йому для проведення експертизи в межах конкретного кримінального провадження.

В першу чергу це має значення для правильної кваліфікації діяння, оскільки ч. 2 ст. 240¹ КК України передбачено таке кримінально каране діяння, як незаконне видобування бурштину, вчинене у значних розмірах. Під значним

розміром слід розуміти ту кількість бурштину, вартість якої сягає більше 124 050 грн. Окрім цього, встановлення розміру незаконно видобутого бурштину є важливим і для подальшого процесу відшкодування шкоди, що завдана злочинцем.

Вважаємо також за доцільне зазначити про необхідність призначення трасологічної експертизи, призначення якої є обов'язковим у будь-якому кримінальному провадженні. Завдяки проведенню такої експертизи вдасться встановити приналежність, відшуканих під час огляду місця події, слідів певній людині, певному технічному пристрою, тощо..., що матиме значення під час доведення, власне, події злочину.

Отже, завершуючи підрозділ, що присвячений особливостям проведення окремих слідчих дій, можемо зробити висновок, що в арсеналі слідчого, прокурора наявний широкий перелік слідчих (розшукових) дій, які уповноважені особи вправі провести.

Результативність такого розслідування напряму залежить від рівня фаховості та обізнаності уповноважених осіб щодо специфіки та характеристики злочину, розслідування якого ними здійснюється. Вирішальну роль відіграє обрання належної тактики та методики розслідування, суть яких полягає у своєчасності та правильності проведення слідчих (розшукових) дій, їх досконалого процесуального фіксування та оформлення.

Лише за умови неухильного дотримання слідчими, прокурорами вимог матеріального та процесуального закону можливо досягнути, дійсно, результативного процесу здійснення досудового розслідування в межах кримінального провадження, під час якого жодна особа не буде піддана необґрунтованому процесуальному примусу, і до кожного учасника кримінального провадження буде застосована належна правова процедура. [45]

3.2 Шляхи удосконалення досудового розслідування незаконного видобування бурштину

Ймовірно, одним із ключових моментів, що дасть змогу стабілізувати ситуацію з незаконним видобуванням бурштину було зроблено з доповненням Кримінального кодексу України окремою статтею, яка охоплює та деталізує таке протиправне діяння, як незаконне видобування бурштину.

Доповнення до КК України були внесені Законом, який окрім доповнення КК, деталізує та спрощує процес отримання дозволу на легальне видобування бурштину. Дослідивши Пояснювальну записку до законопроекту, виявили в ній цікаві та функціональні речі, метою яких є покращення ситуації з об'ємом бурштину, який видобувається незаконним шляхом.

Зокрема, метою законопроекту № 2240: «є правове врегулювання відносин щодо користування надрами з метою видобування бурштину, припинення незаконного видобування бурштину, а також створення сприятливих умов для розвитку в Україні галузі економіки, залучення у цю галузь інвестицій та нових технологій, зростання рівню життя населення в місці видобування бурштину, забезпечення охорони навколишнього природного середовища під час видобування бурштину та рекультивації порушених земель» [79].

В обґрунтування необхідності внесення змін до КК України та прийняття Закону, який спростить процес отримання дозволу на легальне видобування бурштину було зазначено: «Зумовлене особливо великими розмірами незаконного видобутку та обігу бурштину. В результаті надмірного адміністративного навантаження, бурштин видобується методами, наслідком яких є руйнування екосистем території. Головними чинниками негативного впливу є надзвичайно нелегальне видобування бурштину у значних масштабах, що призвело до порушення екосистем, недостатній обсяг фінансування робіт, пов'язаних із зменшенням впливу на навколишнє природне середовище, зумовленого розробкою родовищ та не проведенням рекультивації вироблених ділянок, передусім Полісся. Економічними наслідками є збитки у лісовому та

водному господарстві, деградація ґрунтів, втрата для держави значних обсягів бурштину-сирцю, що набагато перевищують обсяг законного видобування» [79].

Проблема з бурштином не пов'язана лише із особою злочинця, а навпаки, останній стає на злочинний шлях через надмірно складний та бюрократичний процес отримання дозволу на його легальне видобування. В регіонах, де популярне незаконне видобування бурштину існують проблеми з робочими місцями, адже більшість населення була задіяна до видобування бурштину на легальних підставах в роки СРСР. Люди отримали навички, отримували з цього кошти, проте з часом шахти були закриті, збільшувався відсоток безробітних. Значна кількість чорних копачів стала на злочинний шлях через безвихідь. Отримання дозволу на розвідку і досі є болючим моментом, адже незважаючи на всі зусилля та законодавчі нововведення, бюрократична складова продовжує і надалі існувати, створюючи проблеми суб'єктам господарської діяльності, які бажають у легальний спосіб видобувати бурштин, тощо.

Метою законопроекту було «внесення змін до законодавчих актів, які регулюють процедуру отримання спеціального дозволу на користування надрами з метою видобування бурштину» [79].

Як зазначається в пояснювальній записці до цього законопроекту: «Реалізація проекту не буде мати негативного впливу на забезпечення прав та інтересів суб'єктів господарювання, громадян і держави, сприятиме раціональному використанню природних ресурсів» [79].

Щодо питання превенції вчинення цього кримінального правопорушення та підвищення ефективності його розслідування вважаємо за необхідне залучити до превентивних заходів спеціалістів правоохоронних органів, працівників патрульної поліції Національної поліції України задля патрулювання місцевості, де ймовірно можуть бути поклади бурштину, існує ймовірність його нелегального видобування. До цього процесу було б доречно залучити підрозділи муніципальної варти (підрозділи органів місцевого самоврядування).

Щодо питання розслідування злочину такої категорії є доцільним створення окремих слідчо-оперативних груп, груп прокурорів, які були б спрофільовані на

розслідування злочинів проти довкілля, зокрема незаконного видобування бурштину. Варто також залучити профільні комітети та науковий криміналістичний осередок задля формування першочергового плану дій, слідчо-оперативних заходів, які необхідно провести задля швидкого та результативного розслідування інциденту.

Звернемось до науково-практичного видання для слідчих та дізнавачів, за редакцією В. Ю. Шепітько. В розділі 40 описується процес першочергових дій, щодо розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, наведено план проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду місця події.

Як зазначає колектив авторів особливістю цієї слідчої дії є те, що огляд може проводитись до початку кримінального провадження. Метою такої слідчої дії є з'ясування обстановки події, за якої вчинявся злочин, шляхом аналізування змін обстановки на місцевості, яка була викликана подією злочину. Необхідно зафіксувати слідову картину, взяти проби тих покладів, вилучити їх як речовий доказ, аби з'ясувати, чи мало місце бути подія незаконного видобування саме бурштину, а не інших покладів. [17, с. 505]

Вважаємо за доцільне залучити до проведення цієї слідчої дії не лише штатних експертів-криміналістів, а й позаштатних спеціалістів геологів, хіміків, які могли б своїми спеціальними знаннями внести ясність, щодо події, яка відбулась, і тим самим полегшити задачу слідчому щодо висунення робочих версій розслідування цієї події.

При проведенні огляду місця події, як зазначає В. Ю. Шепітько, було б доречно використовувати відеофіксацію, адже місце події часто може охоплювати значну територію, а в такій ситуації, цитую: «дані відеозйомки наочно ілюструють наслідки вчиненого злочину та дають повне уявлення про характер події» [17, с. 507].

Згідно зі ст. 65 КПК України свідок – «є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань» [45].

В таких провадженнях допит свідків є однією з важливих складових, адже територія, на якій вчиняється злочин, що є об'єктом цього дослідження, є густонаселеною і приховати вчиненням злочину майже неможливо.

З показів свідків можна встановити, як довго, з якою періодичністю вчинявся цей злочин, скільки осіб було залучено до цього процесу, за допомогою, якої техніки та обладнання вчинялись епізоди злочину. Особи, які займаються незаконним видобуванням бурштину – як правило, жителі місцевого регіону і є ймовірність того, що свідок може знати дані осіб, які були залучені до вчинення злочину. Як відомо, покази свідка (результати опитування) є одним із джерел доказів в кримінальному провадженні. Таким чином покази свідка та інші докази в сукупності можуть бути підставою для висунення слідчої версії та навіть повідомлення про підозру особам.

В подальшому такі покази можуть стати підставою для звернення до слідчого судді з клопотанням про проведення інших слідчих дій таких, як:

- обшук ;
- проведення експертиз.

Метою обшуку може бути виявлення та вилучення власне предмету злочину – бурштину, який видобули та зберігають незаконним шляхом, виявлення обладнання та спорядження за допомогою якого був вчинений цей злочин.

В подальшому вилучені під час обшуку речі можуть бути предметами експертного дослідження. Згідно ст. 242 КПК України: «Експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 цього Кодексу, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання» [45].

Питаннями, які необхідно з'ясувати експерту можуть бути: чи є вилучена порода – бурштином, визначення територіальності, де була добута ця порода, чи

було вилучене приладдя та обладнання знаряддям чи засобом вчинення кримінального правопорушення, чи містить воно на собі слідові ознаки, які дають підстави вважати, що воно є засобом чи знаряддям для вчинюваного злочину.

Окрім цього, як зазначає В. Ю. Шепітько в своїй праці можливе призначення судової екологічної експертизи з метою встановлення збитку нанесеного екології через таке видобування бурштину. [17, с. 509]

Вважаємо, за необхідне включити до цього списку проведення судової економічної експертизи з метою встановлення матеріального збитку державі, який було нанесено шляхом незаконного видобування покладів.

Колективом авторів науково-практичного видання для слідчих, у розділі, який присвячений розслідуванню злочинів проти довкілля наведено ряд профілактичних заходів, щодо запобігання злочинам проти довкілля, зокрема це: «пропаганда захисту навколишнього середовища; внесення пропозицій органам досудового розслідування та прокуратури про усунення причин і умов, що сприяють такого роду злочинам у процесі їхнього розслідування; внесення пропозицій про усунення причин і умов, що порушують екологічний баланс у тому або іншому регіоні після закінчення розслідування злочинів» [17, с. 511].

Окрім цього, маємо пропозицію щодо внесення змін до законодавства. Враховуючи ситуацію в країні, незаконне видобування бурштину, у тих масштабах, у яких воно здійснюється кожного дня, призводить до фактичного ненадходження в бюджет значної суми коштів. У цей же час Україна як ніколи потребує фінансування та ресурсів. Вважаємо за необхідне доповнити чинний КК України ч. 4 ст. 240¹, якою пропонуємо додати ще одну кваліфікуючу ознаку злочину щодо незаконного видобування бурштину, а саме:

«Ті самі діяння, що передбачені ч. 1 ст. 240¹ КК України, вчинені в умовах воєнного стану - караються позбавленням волі на строк від п'яти до семи років з конфіскацією майна».

В першу чергу, таким чином вдасться досягти хоча б часткового компенсування шкоди, що було завдано злочином за рахунок майна винних осіб.

По-друге, санкція статті передбачає міру покарання у вигляді позбавлення волі строком від 5 років. Таким чином, незаконне видобування бурштину, вчинене в період воєнного стану слід класифікувати як тяжкий злочин, у відповідності до ст 12 КК України. [6] Як наслідок, під час розслідування цього злочину стане доступним проведення негласних слідчих (розшукових) дій, оскільки ч. 2 ст. 246 КПК України передбачено, що: «Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені статтями 260, 261, 262, 263, 264 (в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269¹, 270, 271, 272, 274 цього Кодексу, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів» [45].

Завдяки вказаному, у відповідності до ч. 3 ст. 246 КПК України, «слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених цим Кодексом, - слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором» [45] матимуть змогу проводити негласні слідчі (розшукові) дії, що дасть змогу значно підвищити результативність здійснення досудового розслідування.

Як правило, такі злочини вчиняються групою осіб, організованою групою осіб. Для злочинів, що вчиняються групою, а особливо організованою групою, властивим є планування вчинення такого, його готування, що завжди вимагає часу комунікації між співниками.

Наприклад, проведення на етапі готування злочину таких негласних слідчих (розшукових) дій, як: аудіо-, відеоконтроль особи; зняття інформації з електронних комунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем [45] дозволило б правоохоронцям запобігти вчиненню злочину або ж затримати фігурантів під час його вчинення в порядку ст. 208 КПК України.

Вважаємо, що на час дії воєнного стану вищеописана пропозиція є виправданою. Сьогодні злочинність завдає особливо болючого удару в спину

належному функціонування державного апарату. Ефективність роботи правоохоронців за таких умов є надзвичайно важливим.

Більше того, наразі діє особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного стану. Вказане свідчить про те, що законодавець тримає руку на пульсі у відповідності з часом та обставинами. На період дії воєнного стану правоохоронці наділені особливими повноваженнями у розумінні здійснення досудового розслідування, що регулюється Розділом IX¹ КПК України.

Варто наголосити, що такі законодавчі зміни повинні бути комплексними та націленими на максимально ефективне здійснення досудового розслідування, щоб компенсувати завдані збитки від вчиненого кримінального правопорушення; аби досягти якомога більшого рівня превенції вчинення нових злочинів, оскільки шкода від них наразі відчувається дуже гостро.

Отже, можемо зробити висновок, що необхідно приділити особливу увагу проведенню профілактичних заходів, які хоча б зменшили обсяг незаконного видобування бурштину. Необхідно залучати до профілактичних заходів працівників патрульної поліції, підрозділи органів місцевого самоврядування. Існує потреба кількісно та якісно збільшити патрулювання місцевості, де потенційно може вчинитись вказаний злочин, активізувати перевірки органами пробації осіб, які притягувались до відповідальності за такі діяння або є свідчення, що такі особи причетні до таких злочинів.

Щодо розслідування таких злочинів, необхідно створити окремі слідчо-оперативні групи, групи слідчих, прокурорів, які б спеціалізувались на розслідуванні цієї категорія злочинів. Варто збільшити їх оперативну швидкість реагування на повідомлення про ці злочини, залучити до них спеціалістів (експертів), які мають відповідні знання в галузях геології, екології та хімії. Можемо зробити висновок, що поліпшення рівня досудового розслідування можливо здійснити виключно через підвищення рівня обізнаності та фаховості уповноважених осіб.

На час дії воєнного стану вважаємо, що вирішення цієї проблеми потребує комплексного підходу, зокрема, і втручання з боку законодавця. Доцільно встановити додаткову кваліфікуючу ознаку, як вчинення злочину в період дії воєнного стану.

Доцільно запровадити інститут викривачів такого роду злочинів за винагороду. Запровадження такої практики у сфері антикорупційних реформ вже дає результат.

Було б доречно посилити контрольний режим на кордоні, адже випадки, коли вражаючі партії бурштину «протікають» повз український кордон та український бюджет не є новиною. Яскравим прикладом є новина про виявлення рекордної партії бурштину, яку громадяни України переправляли через річку Буг на територію Польщі.

«Прикордонна служба Польщі конфіскувала у двох українців партію бурштину вагою в 103 кг на суму близько 50 тисяч євро, яку намагались переправити через кордон» [80]. Вищеописане діяння утворює склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 205 КК України.

Нерідко зустрічаються і новини, коли прикордонники та правоохоронні органи є задіяними до контрабанди бурштину через кордон, що повинно бути предметом дослідження слідчих Державного бюро розслідувань (далі – ДБР). Необхідно підійти до цього питання ґрунтовно та системно, аби, нарешті, «залатати» цю прогалину в державному бюджеті.

Більше того, з огляду на період війни на території України, вищеописані мотиви мають додаткову вагу та значення.

ВИСНОВКИ

До основних результатів такого дослідження відносяться наступні положення:

Існують три основні проблеми в бурштиновій сфері: нелегальне видобування, відсутність належного державного контролю, тіньовий продаж. Було проаналізовано судову практику, наразі з моменту доповнення КК України ст. 240¹ пройшло майже 4 роки і за цей час маємо 165 обвинувальних вироків.

Криміналістична характеристика являє собою систему елементів, структурно пов'язаних з відповідними елементами складу злочину передбаченого ст. 240¹ КК України, які й конкретизують їх криміналістичними типовими ознаками: суб'єкта злочину, обстановки, предмета посягання, злочинної поведінки, механізму слідоутворення, наслідків злочину.

Незаконне видобування бурштину вчиняється, як правило, злочинною групою. Так, аналіз вибіркового матеріалів слідчої та судової практики свідчить, що кожне друге незаконне видобування корисних копалин було вчинене у складі злочинної групи.

Способами підготовки незаконного видобування бурштину можна вважати дії, спрямовані на створення можливості вчинення злочину, такі як: вибір місця вчинення злочину, його дослідження на предмет наявності бурштинових покладів; підбір співучасників з подальшим розподіленням між ними ролей; вибір та пристосування знарядь для вчинення злочину, перевірка їх технічної готовності та справності; створення умов незаконної діяльності, шляхом підкупу правоохоронців, посадових осіб, якими здійснюється контроль за користуванням надрами, іншими природними ресурсами, представників місцевої влади тощо....

Як правило, видобування здійснюється на віддалених від населених пунктів ділянках переважно в світлу пору доби за допомогою кустарного приладдя, наприклад: мотопомпа переобладнана з автомобільного двигуна, пожежні гідранти, шланги та інше обладнання, яке дозволяє добувати бурштин

в значних обсягах. Характерним для незаконного видобування бурштину є розосередженість місця вчинення злочину й проявів його наслідків, а також значні по величині площі, що слід дослідити, що вимагає залучення значних ресурсів.

Типову слідову картину даного виду злочинів складають: сліди людини (рук, ніг); сліди предметів одягу, взуття; сліди елементарного побуту; сліди інструментів, засобів упакування, транспортування бурштину; сліди від залишків устаткування для видобування (мотопомпи, гідранти, маслянисті плями на ґрунті, тощо...); сліди на об'єктах довколишнього середовища (рослинного світу), природних об'єктах, ґрунті.

Здійснюючи розслідування незаконного видобування бурштину, вважаємо, що типовими слідчими ситуаціями є:

Відомо про факт вчинення злочину, злочинця (злочинців) затримано на місці незаконного видобування; відомо про факт вчинення злочину, злочинця (злочинців) затримано на місці вчинення злочину на етапі підготовки до вчинення злочину (підготовка місця, налаштування обладнання, тощо..); відомо про факт вчинення злочину, злочинця (злочинців) затримано під час перевезення незаконно видобутого бурштину; відомо про факт вчинення злочину, особа злочинця не встановлена, місце вчинення злочину не встановлено; відомо про факт вчинення злочину, особа злочинця не встановлена, місце вчинення злочину встановлено; відомо про факт вчинення злочин, особа злочинця встановлена, місце вчинення злочину не встановлено.

Маємо тверде переконання, що за умови володіння теоретичними знаннями про типові слідчі ситуації, які притаманні певному виду злочину, слідчий, здійснюючи розслідування, буде в змозі висунути слідчі версії щодо події, що відбулась, прийняти тактично правильні рішення, сформулювати план розслідування злочину в найкоротший строк, що стане запорукою досягнення позитивного результату розслідування.

Важливим аспектом на початковому етапі здійснення досудового розслідування є з'ясування, встановлення обставин, що підлягають з'ясуванню

та доказуванню. Насамперед це подія злочину та встановлення розміру збитків, завданих кримінальним правопорушенням.

Аналізуючи слідчу, судову практику, дійшли висновку, що, розслідуючи незаконне видобування бурштину, слідчими найчастіше проводяться наступні слідчі (розшукові) дії: огляд місця події, проведення опитувань, проведення допитів свідків, обшуків, призначення експертиз, допитів підозрюваних, тощо... Важливим є проведення належної підготовки до проведення слідчої дії, належне проведення останньої та фіксування її ходу та результатів у відповідності до вимог законодавства.

Аби покращити ситуацію, слід залучити спеціальні підрозділи, які будуть патрулювати місцевість, де є ризик вчинення такого злочину, необхідно створити окремі слідчо-оперативні групи, групи слідчих, прокурорів, які б спеціалізувались на розслідуванні цієї категорія злочинів. Варто збільшити їх оперативну швидкість реагування на повідомлення про ці злочини, залучити до них спеціалістів (експертів), які мають відповідні знання в галузях геології, екології та хімії. Можемо зробити висновок, що поліпшення рівня досудового розслідування можливо здійснити виключно через підвищення рівня обізнаності та фаховості уповноважених осіб.

Є потреба зосередити увагу також і на корупційній складовій цього питання. Залучити до операції підрозділи ДБР, НАБ України, ДВБ НП України, аби викоринити корупційну складову в лавах правоохоронних органів та Державної прикордонної служби України, які покривають діяльність нелегальних копачів бурштину.

Вважаємо, що наявних відомостей та напрацювань достатньо, аби ситуація, нарешті, стабілізувалась.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> .
2. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264 XII: станом на 01 січ.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 22.05.2022).
3. Турлова Ю. А. Протидія екологічній злочинності в Україні: кримінологічні та кримінально-правові засади. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисер. д. ю. н. за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально виконавче право» (081 - Право). - Інститут держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України, Київ, 2018. URL: http://idpnan.org.ua/files/2018/turlova_yu.a_protidiya_ekologichniy_zloch_innosti-v-ukrayini-kriminologichni-ta-kriminalno-pravovi-zasadi_-_d_.pdf .
4. Чорний бурштин. Які державні органи задіяні та що потрібно зробити, аби припинити нелегальний видобуток. Texty.org.ua. 2019. URL: https://texty.org.ua/fragments/95763/Chornyj_burshtyn_Jaki_derzhorgan_y_zadijani_ta_shho-95763/ .
5. Цимбалюк В.І. Проблематика правового регулювання незаконного видобутку бурштину. «Young Scientist». № 12.1 (76.1). December, 2019. С. 71-73. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/12.1/17.pdf> .
6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> .
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин : Закон України від 19.12.2019 р. № 402-IX : станом на 19 груд. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-20#n63> (дата звернення: 15.04.2022).

8. Цивільний кодекс України від 16.03.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> .
9. Сілко В. В. Предмет злочинного посягання як елемент криміналістичної характеристики незаконного видобування бурштину. Трибуна докторанта, аспіранта і здобувача. Харків. 2017. Вип. 34. С. 192-210.
10. Державне сховище дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України: Інформаційний лист ДП від 04 грудня 2015 р. №72003-01-05/473. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbzz_2017_34_18 .
11. Вироки судів I інстанції за ст. 240¹ Кримінального кодексу України (станом на травень 2022 року), що віднайдені за допомогою пошуково-аналітичної системи Verdictum. URL: https://verdictum.ligazakon.net/result?q=%22%D1%81%D1%82.%202401%20%D0%9A%D0%9A%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%22&p=1&c=30&verdict_instance=1&form_judge_res=122 .
12. Лілія Гришко. Бурштинова лихоманка» загрожує Україні екологічної катастрофою. Made for minds. 2016 р. URL: <http://surl.li/cayem> .
13. Пустовойтова Я.В. Окремі аспекти обшуку під час розслідування незаконного видобутку дорогоцінного каміння органогенного утворення. Том 8. (2021): *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. С. 54-59. URL: <http://nrplaw.ukma.edu.ua/article/view/254046> .
14. Берназ П. В. Поняття Криміналістична характеристика злочину. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 2. С. 34 – 38.
15. Резнікова Г. І. Криміналістична характеристика злочинів щодо розголошення професійних таємниць: дис. ... канд. юрид. наук. Харків. 2015. 264 с.
16. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Х., 2012. 304 с.
17. Панов М.І., Шепітько В.Ю., Коновалова В.О. та ін. Настільна книга слідчого: Наук-практичне видання для слідчих і дізнавачів. Київ. 2-ге вид. 2007. 728 с.

- 18.Музыка А. А., Лащук Є. В. Про загальне поняття предмета злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. Харків. 2014. № 1(2). С. 103-118.
- 19.Кодекс України «Про надра» від 27.07.1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text> .
- 20.Наказ Державної комісії України по запасах корисних копалин № 29 «Про затвердження Інструкції із застосування Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр до родовищ бурштину» від 10.02.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-03#Text> .
- 21.Вишневецький О.А., Кушнір С.В. Бурштин України. Записки Українського мінералогічного товариства. Київ. 2007. Т. 4. С. 128–130.
- 22.Вязмікін С. А. Способи учинення незаконного видобування бурштину-сирцю. 2015. С. 34 39. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/7924> .
- 23.Татаров О.Ю., Марко С.І. Криміналістична характеристика порушення правил охорони або використання надр на прикладі незаконного видобування бурштину. *Науковий вісник ЛДУВС*. 3. 2014. С. 273-285. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1991/1/%d0%9c%d0%b0%d1%80%d0%ba%d0%be.pdf> .
- 24.Вирок Дубровицького районного суду Рівненської області у справі № 949 /602/20 від 16.07.2020 р. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/90426636> .
- 25.Вирок Зарічненського районного суду Рівненської області у справі № 561 /43/21 від 23.02.2021 р. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/95077791> .
- 26.Маслова О О. Обстановка вчинення злочину в кримінальному праві України. *Право і суспільство*. Харків. 2015. № 6 (2). С. 148-152.
- 27.Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2014. 944 с.

- 28.Завгородня Г. В. Криміналістична характеристика злочинних порушень правил охорони або використання надр. Київ. *Форум права*. 2012. № 3-с. С. 201-205.
- 29.Постанова Пленуму Верховного Суду України № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23.12.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text> .
- 30.На Рівненщині старателі чинили опір поліції та погрожували розправою. Суспільне. 2020. URL: <https://suspilne.media/91396-na-rivnensini-staratelicinili-opir-policii-ta-pogrozuvali-rozpravou/> .
- 31.Вирок Кузнецовського міського суду Рівненської області у справі № 571/1422/19 від 24.01.2020 р.URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/87141751> .
- 32.Бурштинові війни: поліція прислала на Волинь підкріплення. Укрінформ. 2017. URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2190841-burstinovi-vijni-policia-prislala-na-volin-pidkriplenna.html> .
- 33.Вирок Володимирецького районного суду Рівненської області від 24.02.2021 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95144559> .
- 34.Вирок Зарічненського районного суду Рівненської області від 30.12.2020 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93935172>.
- 35.Попов Г. О. Чому публічні торги не можуть вирішити проблему незаконного видобутку бурштину. *Національна асоціація добувної промисловості України*. 2021. URL: <http://neiau.org/chomu-publichni-torgyne-mozhut-vyrishyty-problemu-nezakonnogo-vydobutku-burshtynu/> .
- 36.Сілко В. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у методиці розслідування незаконного обігу бурштину. *Юридичний вісник*. 6. 2021. С 222-229 .URL:<http://yuv.onua.edu.ua/index.php/yuv/article/view/2286/2560>
- 37.Якупов А.Ш., Объективная сторона преступления//Уголовное право УССР К-вища школа,1984.383 с.

- 38.Кригер Г.А., Объективная сторона преступления. *Уголовное право* М.МГУ, 1988. 367 с.
- 39.Василиади А.Г., Обстановка совершения преступления и ее уголовно-правовое значение. Авторифер.дис 12.00.08. М, 1988. 24 с.
- 40.Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / [Ю.В. Александров, В.І. Антипов, О.О. Дудоров та інші]; за ред. М.І. Мельника, В.А. Климента; вид. 4-те переробл та допов. К.: Атіка, 2008 376 с.
- 41.Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кривоченко та інші]; за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 3-є вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2007. 496 с.
- 42.Кримінальне право України. Загальна частина / [Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.О. Беньківський та інші]; за ред. проф. П.С. Матишевського, доцентів П.П. Андрушка, С.Д. Шапченка. – Київ: Юрінком Інтер, 1997. – 506 с.
- 43.Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть Общая / [Ф.Г. Бурчак, И.П. Лановенко, А.М. Яковлев и др.]; отв. ред. Ф.Г. Бурчак. Киев: "Наукова думка", 1985. 447 с.
- 44.Брич Л. Місце вчинення злочину і його значення у розмежуванні складів злочинів та відмежування їх від інших правопорушень. *Вісник Львівського університету*. Вип. 52. 2011. С. 267-280. URL: http://old.univer.km.ua/statti/brych_1.p._mistse%20vchynennya%20zlochynu%20i%20yoho%20znachennya%20u%20rozmezhuvanni%20skladiv%20zlochyniv%20ta%20vidmezhuvanni%20yikh%20vid%20skladiv%20inshykh%20pravoporushen_.pdf .
- 45.Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> .
- 46.Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.1992 р. № 2456-XII : станом на 08. серп. 2021 р. URL: <http://surl.li/cfpfi> (дата звернення: 20.03.2022).

47. Вознюк А. Час вчинення злочину: актуальні проблеми кримінально-правового розуміння. *Підприємництво, господарство і право*. 3. 2019. С.258-262. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/3/50.pdf> .
48. Принцип «nullum crimen sine lege» та його реалізація в кримінальному праві України. Інтернет-джерело «STUDIES.in.ua». URL: <http://studies.in.ua/kriminalne-pravo-zagalna-chastina/4547-princip-nullum-crimen-sine-lege-ta-yogo-realizatsiya-v-kriminalnomu-prav-ukrayini.html> .
49. Неоподатковуваний мінімум доходів громадян 2022 рік. ПроФОП. URL: <https://profop.com.ua/informacia/neopodatkovaniy-minimum-dohodiv-gromadan-2022-rik> .
50. Дунаєвська Л.Г. Слідчі ситуації, що виникають при розслідуванні «медичних» злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. Випуск 32. Том 3. 2015. С. 126-128. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/4709/1/%D0%A1%D0%9B%D0%86%D0%94%D0%A7%D0%86%20%D0%A1%D0%98%D0%A2%D0%A3%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%87%2C%20%D0%A9%D0%9E%20%D0%92%D0%98%D0%9D%D0%98%D0%9A%D0%90%D0%AE%D0%A2%D0%AC.pdf> .
51. Салтевський М.В. Криміналістика. Підручник: У 2 ч. Ч. 2. Харків : Консум, 2001. 528 с.
52. Бахин В.П. Следственная ситуация и тактическое решение : Специализированный курс криминалистики для слушателей вузов МВД СССР / В.П. Бахин; [под ред. М.В. Салтевского]. К. : НИиРИО КВШ МВД СССР, 1987. С. 196–202.
53. Великанов С.В. Класифікація слідчих ситуацій у криміналістичній методиці : автореф. дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.09. Нац. юрид. акад. України. Х., 2002. 22 с.
54. Логінова В.В. Поняття та значення слідчих ситуацій у методиці розслідування злочинів. *Форум права*. 2010. № 3. С. 278–283. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10lvvmrz.pdf>.

- 55.Класифікація слідчих ситуацій. Інтернет-джерело «Мего-Інфо-Юридичний портал № 1». URL: <http://surl.li/ceayv> .
- 56.Пилипенко О.М. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконної порубки лісу. *National Law journal*. 2017. С. 157-159. URL: <http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2017/5/35.pdf> .
- 57.Сухарникова Л.В. Особенности расследования неосторожного причинения вреда жизни и здоровью граждан медицинскими работниками в процессе профессиональной деятельности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09.СПб., 2006 .253 с.
- 58.Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області у справі № 161/794/22 від 09.02.2022 р. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/103069410?q=%22%D1%81%D1%82.%202401%20%D0%9A%D0%9A%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20%22> .
- 59.Вирок Глибоцького районного суду Чернівецької області у справі № 715/77/22 від 24.01.2022 р. URL: <http://surl.li/cfmpv> .
- 60.Прокоп М.Р. Особливості огляду місця події незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення. Організаційно-правові аспекти досудового слідства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2. 2017. С. 75-78. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2017/2/25.pdf> .
- 61.Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 487/5206/17 від 04.11.2020р. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/92765489> .
- 62.Огляд місця події. Етапи, стадії та методи огляду місця події. Інтернет-джерело «Pidru4niki.com». URL: <http://surl.li/cazhl> .
63. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : Наказ МВС України від 03.11.2015 № z 1392-15 станом на

03. лист. 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text> (дата звернення: 13.05.2022).
64. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 437/2010/17 від 16.03.2021 р. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/95616590>.
65. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII : станом на 01. трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 13.06.2022).
66. Вирок Володимирецького районного суду у справі 556/1549/21 від 13.09.2021 р. URL: <http://surl.li/cfmpz>.
67. Ухвала Волинського апеляційного суду у справі № 162/214/20 від 10.02.2022 р. URL: <http://surl.li/cfmqa>.
68. Вирок Кузнецовського міського суду Рівненської області у справі № 571/1422/19 від 24.01.2020 р. URL: <http://surl.li/cfmqc>.
69. Літвицька Л. Обшуки на Волині: викрили незаконну схему продажу бурштину. Суспільне. 2021. URL: <https://suspilne.media/189990-obsuki-na-volini-vikrili-nezakonnu-shemu-prodazu-burstinu/>.
70. Лавренюк В.В. Особливості підготовки і проведення обшуку при розслідуванні крадіжок, вчинених організованими групами» МГУ. С. 220-230. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1282/Lavrenyuk.pdf?sequence=1>.
71. Денисюк, С. Ф. Система тактичних прийомів обшуку [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.09. Х.: Націон. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого, 1999. 18 с.
72. Операція «Бурштин» на Рівненщині. BBC NEWS Україна. 2016. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/07/160704_amber_scheme_sa.
73. Масові бурштинові обшуки: вилучено понад 1200 кг каміння. NADRA Info. 2021. URL: <https://nadra.info/2021/06/mass-amber-searches-more-than-1200-kg-of-stones-were-seized/>.

74. Ухвала Вищого антикорупційного суду у справі № 991/5144/21 від 03.08.2021. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/98755927> .
75. Мединська Л.В. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні України. *Прикарпатський вісник*. 2(5). 2014. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v2_2014/27.pdf .
76. Офіційний сайт Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса». URL: <https://www.hniise.gov.ua/14499-gemologchna-ekspertiza.html> .
77. Жовнерук А. Незаконний видобуток бурштину як передумова екологічної катастрофи. *Підприємництво, господарство і право*. 11. 2017. С.104-107. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/11/22.pdf> .
78. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.98 р. № з0705-98 : станом на 20. серп. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 10.06.2022).
79. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо урегулювання питання видобутку бурштину» № 2240 від 08.10.2019 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67039 .
80. На кордоні з Польщею затримали найбільшу за рік контрабанду бурштину з України. *Укрінформ*. 2019. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2838398-na-kordoni-z-polseu-zatrimali-najbilsu-za-rik-kontrabandu-burstinu-z-ukraini.html> .